

# דמעת אלוהים באודסה

נובלה מאת

**בן-ציון יהושע**

[א]

גבריאֵל, צעיר בשנות העשרים לחייו, חסון ושרירי, בנוי לתלפיות שוחר תגרות ומרחיק מעצמו אנשי זדון ביד ברזל. היה שנים אחדות אברך בישיבת 'פורת יוסף' בעיר העתיקה עד שהחליט להיות עשיר. תחילה חלם להיות רב בישראל, אולם משראה את חיי העוני והמחסור של גאוני התורה וראה את האברכים המוחוננים בקרב חבריו לישיבה שתורתם אומנותם. מסוגלים הם לשנן בעל פה עמודים שלמים של גמרא ולהוציא מפיהם פנינים, אבל אין להם מזון להכניס לפיהם. הוא הבין אל נכון שמלימודיו בישיבה לא תצא ישועה, ובוודאי לא הוא שישב עטרה לישנה. גבריאֵל הלך למספרה המודרנית של שמואל אזרחי-ברסקר ששכנה בבית המומר פיינגולד. בריסקר נטל מברשת שעירה והקציף בתוך צלוחית פח קצף רב, נטל את התער, השחיז אותו הלוך ושוב על רצועת עור וגילח את זקנו של גבריאֵל. ברוח הזמן התקין לו שפם שלחודיו אין מתחרה בכל העיר החדשה. עיצב לו תספורת אירופית לפי הז'ורנל ועל רעמת השער המסורקת מרח שכבה שומנית של ברילנטין ירוק. לקינוח התיז ממזלף גומי או-די-קולון על פניו של גבריאֵל. ענן של בושם הלך לפניו. האברך

גבריאֵל נטש את קומבז הרבנים הספרדי המפוספס עם אבנט בד למתניו, לבש חליפה אירופית שתפר לו החייט הארמני קריקור באלאקיאן, חבש על ראשו תרבוש אדום מאיסטנבול וגדילי התרבוש מתבדרים על ראשו דרך חרות.

גבריאֵל חי בין שני עולמות – מצד אחד, שמר על מצוות בסיסיות. התפלל שחרית, מנחה ומעריב, הניח תפילין ואכל מזון כשר. מצד שני, יצא להתרועע עם חבריו הערבים בח'מארות של העיר העתיקה, שתה שם בהיחבא כמה כוסיות של ערק זחלאווי, עישן נרגילה מבעבעת, תקתק בשש-בש ובדומינו, רימה בפוקר, שתה פינג'ן קפה שחור כזפת שהעלה ארומה של הֵל, ובעיקר אהב להקשיב לִסְיֶאֱסָה [הבוליטיקה של המזרח התיכון], ועל התעוררות התנועות הלאומניות הערביות, ששמו להן למטרה לסלק את היהודים מאדמת פלסטין. מזמן לזמן הוצע לו להיות 'סֶמְסֶר', מתווך בעסקאות נדל"ן. הנאה גדולה הסב לו הגרמפון ענק האוזן שהשמיע שירים מצריים שטלטלו את הנשמה. אין הנאה גדולה בעולם מכוסית ערק זחלאווי, נרגילה מבעבעת וקולה הקסום של ילדת הפלא המצרִייה פאטמה איבראהים אל-בלתאגִי, שכינִייה 'אֵם כלת'ום' ו'כוכב המזרח'. אומרים שהילדה המצרִייה הזאת, גאוותה של מצרים, גם מלחינה, וצופים לה גדולות ונצורות.

אוזניו החדות של גבריאֵל, הצעיר הספרדי, קלטו את השפות המדוברות בירושלים. בלי חשש פתח את פיו בכל שפה נדרשת, ולא ראה חטא אם שגה יותר מפעם אחת. "תצליח תמיד במשימה שלך אם יש לך שפה משותפת עם בן השיח שלך. אל תחשוש משגיאות לשוניות. הן ייעלמו במשך הזמן. יש בעלי דיליז'אנס, שמגמגמים בעשר שפות," אמר. עד מהרה פטפט גם ברוסית שבה סחר עם הצליינים הרוסים שהגיעו לארץ הקודש. בפתח כנסיית הקבר וליד כנסיית 'השילוש הקדוש' במגרש הרוסים הוא מכר להם נרות

ותשמישי קדושה נוצריים, עשויים עץ זית. הוא דיבר במתק שפתיים עם הנזיר הפרבוסלבי מיכאיל איונוביץ, המוכר בשם 'יפים', והחליף אתו פתגמים וחידודי לשון, עד שהנזיר אמר לו: "גבריאלי, אני בטוח שבגלגול קודם היית נזיר פרבוסלבי," ובכל פסחא העניק לצעיר היהודי ביצי פסחא צבעוניות. גבריאלי דיבר ערבית על בוריה, עברית ואיספניולית ואפילו אידיש שמע הרבה והבין קצת. בוכרית למד מפי הבוכרים בשכונה. "מאיפה הבוכרית השוטפת בפיך?" נשאל פעם, והוא השיב בלשונם: "הגברים הבוכרים מעולם אינם לוחשים; קולם הרועם מהדהד מקצה החצר ועד קצהו. בקולי קולות הם מספרים סיפורים, וגם מחרפים, מגדפים ונוזפים באישה, בבנים, בבנות ובשכנים... השכן שלנו, חגי רחמים הקצב, רטן כל הזמן. הוא גער באשתו המקדיחה תבשילים, גם אם התבשילים היו בטעם המן וריחותיהם הנעימים מילאו את חלל החצר. עיקר כעסו של מולא רחמים הקצב על קציעה אשתו שהביאה לעולם חמש בנות קודם שהואילה ללדת את אמנון בנו יחידו, שזמיר מציץ לו במכנסיו, ומלוא כל הארץ כבודו. עד אז התלונן הקצב רחמים: "השקרנים אמרו לי 'בת תחילה סימן טוב לבנים!' קציעה אֵם הבנות הביאה לעולם חמישה סימנים ואפילו לא ציוץ אחד של זמיר. חמש בנותיי הגיעו לפרקן ואף שדכן אינו מתדפק על דלתות ביתי, כי מי ירצה ייחוס של קצב. בחלומותיי ראיתי חמישה חתנים בוכרים ממשפחה מיוחסת ועשירה מסיבים בלילות שבת אל שולחני, מנשקים את כף ידי המושטת לאחר הקידוש ושרים אתי זמירות שבת. בינתיים קול קורא במדבר..."

כך, מצעקות השכנים, אני שאבותיי נולדו בסלוניקי, הקשבתי לכל מילה היוצאת מפיו של הקצב ולמדתי אפילו לדבר ולקלל בבוכרית במבטא נכון.

## [ב]

גבריאֵל נשא לאִישה את מזל-טוב כבררת מחדל. גבריאֵל נותר 'תקוע עם הסחורה', שבעסקת שידוכין שילם בעבורה מקדמה בסך טאלר זהב על חשבון המוהר לאביה חכם אלפנדר-הכהן. הוא חיפש חתן עשיר למזל-טוב, ולא מצא. תנועת הצליינים הלכה ופחתה בשל המצב הצבאי. כשמלאו למזל-טוב ארבע עשרה שנים כבר הייתה במעמד של 'נשואה-לא-נשואה'. אמרו לו הוריה: "סניור גבריאֵל, דיספואיס די פורים פלאטיקוס – אין שולחים מנות אחרי פורים. עבר זמנו בטל קרבנו. הילדה גדלה, ובמצבה איש כבר לא ירצה בה. אתה בחור כלבבי ואשמח אם תהיה חתני. אתה ספניולי משלנו, למה נרעה בשדות אחרים?"

מאז הרבה גבריאֵל לבקר בבית חכם אלפנדר-הכהן כדי לצפות במזל-טוב ולהחליף אתה משפט או שניים בספניולית. יום אחד הביט בה ארוכות וגילה שאין נאה ממנה בכל השכונה. עיניה זוהרות באור ירקרק, וגדולות הן כשני אגמים. היא גם מלאת חן, ורוח טובה שורה עליה. חיוכה חושף שתי גומות חן. הזמן החולף באין דורש עלול חלילה לפגוע בה ובהוריה. למה שלא יישא אותה לאישה? יום אחד נשק בהיחבא לשפתיה ומצא ששפתיה מתקוות מדבש. נשק את שתי עיניה ואורו עיניו. הצמיד אותה אל חזהו ומצא נוחם ורכות ללבו. כוסות התה המתוק יחד עם בוריקיטס, מאפה מעשה ידיה, שהגישה לו כל אימת שביקר בבית הוריה, ומבטה מלא התשוקה, חיבבו אותה עליו כל כך עד שלילה אחד חלם שהיא והוא שטים בסירה קטנה על הירקון, פניה אליו ופניו אליה, והוא חותר במשוטים ומבקיע מים אדירים בואכה 'שבע טחנות', שאליו הגיע לטחון את תבואתו ומצא ריחיים על צווארו. הביט על מזל-טוב ומצא שדמתה לשולמית משיר השירים. סוגה בשושנים. שני שדיה כשני תאומי צביה, נוטפים חלב ודבש. צווארה

מגדל שן. עיניה משקפות את ירוק העצים שעל גדת הנהר. אפה הזעיר דמה בעיניו למגדל של בשמים להבדלה. גבריאלי רחרח אותה ככלבלב הפוגש אורח שהזדמן לטריטוריה שלו, וריח ניצני הדר עלה באפו. כשהגיעו למעגן 'שבע טחנות', נער ערבי מזג להם ספלוני קפה זעירים מתוך זרבובית של פינג'ן נחושת קלל. הם אחזו את הספלון בין בוהן לאצבע, נשמו את הארומה של הקפה והוא התעורר לריח הקפה המתבשל במטבח של השכנים. הבוקר הוא ידע שמזל-טוב אלפנדרי-הכהן תהיה לו לאישה. אמן ירושלמי אייר את הכתובת בציור של 'ארבע ערי הקודש'. לאחר ספירת העומר נשא אותה לאישה והחתונה הייתה כיד המלך – הוגשו לקרואים עוגיות לקח, לימונדה קרה ושקיות 'טול ובהן שקדים מזוגים וחלקום מתוצרת חביליו. הוא קידש את מזל-טוב בטבעת זהב והעניק לה צמיד עשוי מטבעות זהב ועליו דיוקנו של ניקולאי. הוא ענד לצווארה רביד ולאוזניה הקטנות צמד עגילים כולם יצוקים זהב בוכרי צהוב, שקיבל מבוכרים עשירים בתמורה לעסקאות מקרקעין וכדמי שידוך. בטקס החופה הופיע בלבוש רוסי לפי מיטב האופנה: רובשקה לבנה בעלת צווארון רקום הנופל באלכסון וחושף חזה שעיר. חגורת עור רחבה המחזיקה בעוז זוג מכנסיים שחורים התקועים עמוק בתוך מגפי עור. גבותיו העבותות ושפמו העבה הוסיפו הוד והדר לעצמתו. לראשו חבש מגבעת 'פנמה' רחבת תיתורה. מזל-טוב דקת הגזרה לבשה שמלה לבנה ארוכה שהגיעה עד לכפות רגליה, הנעולות מוקסין מעור אייל רך. מתחת לצווארה התהדרה עניבת פרפר ענקית בגוון סגול, עשויה משי טהור. צמותיה הארוכות גולגלו ככתר מעל ראשה המכוסה בשביס תחרה.

בכל שבת נהג סניור גבריאלי לשמוע את ראשי היישוב בירושלים בהרצאות מרחיבות דעת שנערכו באולם הקריאה שבבית הספרים 'מדרש אברבנאל', שהקימה לא מכבר אגודת 'בני ברית' ברחוב החבשים. בדוברים היו דוד ילין, ישראל דב פרומקין, אברהם משה לונץ (חוקר ירושלים וארץ ישראל שהוציא למרות עיוורונו שנה שנה את 'ירושלים, שנתון לידיעת ארץ ישראל'), יחיאל מיכל פינס הרצה על ספר 'הכוזרי', ודוד ילין הרצה על תולדות שירת ספרד. סיפרו שיוסף חזנוביץ שלח מן הגולה כעשרים אלף ספרים כדי להעשיר את 'בית מדרש לדורשי תושיה וחוקרי דעת'.

סניור גבריאלי בלע בצמא את דבריו של לונץ, שבהרצאתו בשבת הזאת סיפר על יהודי בוכרה והתיישבותם בירושלים. העיוור ראה והבחין טוב יותר מכל הפקחים שסובבו אותו. לא היה כמוהו בכל ירושלים מי שהכיר כל פינה בירושלים וידע את המתחולל בה, וכך אמר:

"לעיר הענייה שלנו ירושלים הגיעה עלייה בוכרית עשירה, שיכולה הייתה לשנות את פני כל ארץ ישראל. הכיבוש הצארי של מרכז אסיה פתח בפניהם אפיקים חדשים והם עשו חיל במסחר ובתעשייה והיו בין עשירי העולם היהודי. הם זימנו אדריכלים איטלקיים וגרמניים שתכננו שכונה לתפארת, שכונת רחובות, שרחובותיה רחבים ומצטלבים. על המדרכות ניטעו עצי איקליפטוס שסככו על העוברים ושבים בשמש הלוהטת. בין הרחובות בנו ארמונות בסגנון רומא ופירנצה, בתי מגורים ומעונות קיץ, ששולבה בהם אדריכלות מזרח ומערב. בחזית הבתים בנו חנויות. הדירות הושכרו לפי הלוח המוסלמי, ממוחרם למוחרם. בהתקרב השנה המוסלמית החדשה וחודש מוחרם חדש בפתח, הדייר פינה את הדירה לדייר אחר, כדי למנוע ממנו חֲזָקָה על המבנה. לעצמם בנו העשירים מעון קיץ מרווח, מרחיב דעת ובעל

תקרה גבוהה שאווררה את הדירה. במרכזו של כל בית הוקמה חצר רחבת ידיים, ובה נטעו עצי שקד, רימון, חרוב, אגס, שקד, הדרי לימון וחושחש ולצדם עצי ברוש, פלפלון, איקליפטוס ושיחי רוזמרין, גרניום, הדס, ורד ויסמין, שהדיפו ריחם למרחוק. תרנגולים וברווזים ליקטו גרגרים בחצר הגדולה. חתולים נמשכו למטבחים שעמדו בטבור החצר וגנבו מן הסירים 'ככל שיעלה המזלג'. במרכז החצר עומד בור מים גדול, שהמרזבים שעל הגגות אדומי הרעפים מזרימים לתוכם גשמי ברכה. הדיירים משלשלים חבל שבקצהו דלי ושואבים בששון מים זכים וצוננים. יש בורות שבפתחם משאבת יד יצוקה ברזל ומראה לה כשל חתול שחור. הם מניפים את זנבו של ה'חתול' ומפיו בוקע סילון מים חיים. ועד השכונה בנה בתי-הקדש למגורי דלים ואביונים, תלמוד תורה, שווקים, מרחצאות ומקוואות טהרה, שבהם בלנים מיומנים מקלפים מעליהם את זוהמת השבוע. נשים שספרו 'שבעה נקיים' לאחר אורח נשים, מטהרות את עצמן במקווה לקראת ההיריון הבא. עשירי הבוכרים בנו לעצמם בתי כנסת משפחתיים. בדחני ירושלים מתלוצצים שעשיר בוכרי בונה בירושלים שני בתי כנסת, כי באחד מהם רגלו לא תדרוך לעולם. במאפיות שהקימו טמנו את החמין ובשובם מתפילת השבת אוכלים הם את ה'אוש-י סאבו', ה'חמין של מחר', סעודה דשנה שעיקרה מתבשל בסיר פלדה יצוקה ובו בשר ועצמות, מעיים ממולאים בטחול וביצים חומות, אורז ורוטב עגבניות ושאר ירקות, תבלינים והרבה שמן והתבשיל מתבשל לאטו בתנור כל ליל השבת. הריחות והטעמים יכולים לשגע אדם שפוי. זהו עונג שבת אמתי.

"הבוכרים רוכשים בחייהם חלקות בהר הזיתים לעצמם ולרעהי שאתם. יותר מכול הוציאו את כספם על סעודות מצווה לזכר אבות המשפחה שהלכו לעולמם לפני עידן ועידנים. בשעה שירושלים מלאה הייתה בעניים מרודים, העשירים סעדו את לבם בוקר צהריים וערב

בארוחות 'מלכים א', ובשבתות לא חסרו על שולחנם בשר ודגים וכל מיני מטעמים. ציפיתי מסוחרים ואנשי מעשה אלה שישנו את פניה של ארץ ישראל. יקימו בתי חרושת ובתי מלאכה. שיקימו ערים וכפרים ויבנו את ארץ ישראל מחורבותיה. העולם משווע לפרי הדר שהשתבחה בו ארץ ישראל. ציפיתי שייבשו ביצות, שינטעו פרדסים, שירכשו אדמות בעמקים בהם ייזרעו חיטה ושעורה. חלוצי ההתיישבות בארץ ישראל, ובראשם יצחק בן-צבי התגוררו בשכונה. יצחק בן-צבי, וזוגתו רחל ינאית, הציעו לבוחרים לבנות בכספם את ארץ ישראל, להקים בה נמלים עמוקים לספינות קיטור, לבנות מפעלי תעשייה, שבהם יופקו שמן כתית מרבבות עצי זית ותעשיית סבון כשרה למהדרין בעיני יהודים ומוסלמים כאחד. יינטעו כרמים במורדות הר הכרמל, הר מירון והרי הגליל ויקימו יקבים שבהם ידרכו ענבים ויפיקו יין משובח מארץ ישראל. פלחים עברים יגדלו למענם שדות דגן בעמק יזרעאל, בעמק בית שאן ובעמק הירדן ופרדסים מניבי תפוחי זהב מזן שמוטי, המזכירים את זן הוולנסיה, שיישלחו אל ארצות הקור. ערביי הגליל יגדלו למענם מקשות של אבטיחים אדומים, שנחלי סוכר נשפכים מהם כנהרות גן עדן. במורדות הכרמל, התבור והגלבוע יעיצו נוקדים עברים את עדרי הצאן והבקר. כל ילד עברי ישתה עם שחר כוס חלב טרי ובעודפים יחבצו בצפת גבינות קשות מחלב צאן שחולבים הנוקדים במורדות הר מירון. עוד לא מאוחר, עליהם לקום כאיש אחד ולבנות את ארץ ישראל."

גבריאֵל התפרץ ממקום מושבו בפינת האולם ואמר בקולו הרועם:

"אדון לונץ הנערץ, בל נשכח שהבוכרים העשירים מימנו במיטב כספם בתי הַקֶּדֶשׁ לעניי העדה ובתי יתומים ותלמודי תורה וישיבות לאברכים, מושב זקנים, חמאם בסגנון פריסאי, רכשו חלקות קבורה על הר הזיתים וסייעו למוסדות צדקה וחסד והקימו מבני ציבור



מפוארים, תמכו בבית חינוך עיוורים, מוסד שקרוב ללבך אדוני. סייעו לבית חולים של ד"ר טיכו ולבתי החולים 'משגב לדרך' ו'ביקור חולים' ולמוסדות חסד אחרים בירושלים. לא פחות חשוב אדוני, הם סייעו לחכמי הדור, ובראשם הרב שמעון חכם, שתרגם לניב הבוכרי את 'אהבת ציון' של אברהם מאפו, ותרגם לניב זה ספרי קודש, ספרי הגות ופיוטים, שנדפסו בבית הדפוס של אדון לונץ. מקור עושרם של הבוכרים הוא בייבוא מרוסיה של כלי חרסינה משובחים, אריגים, פרימוסים, נפט וריהוט יוקרתי, והם מייצאים לרוסיה כותנה משובחת מהשדות המוצפים של האוזבקים והטג'יקים. אחינו מייבאים סחורות מסין ומהודו ומוכרים אותן במרכז אסיה. כמה מהם הקימו מנפטות כותנה, בתי חרושת לשמן ולסבון ולאריגי משי וסטין בשלל צבעים. העשירים שבעשירים חפרו בארות נפט וכרו מכרות פחם. אדון לונץ הנכבד, קהל יקר, במו עיניי ראיתי בביתו של הגביר מירזיוב תיבות של תפוחי זהב מלאות מטבעות זהב – טאלר של מריה תרזה, ליד קרונה זהב עם דיוקנו של הקיסר פרנץ יוזף הקיסר ירום הודו, ותיבה מלאה מטבעות בנות חמישה רובלים זהב עם דיוקנו המזוקן של ניקולאי השני, ולצדם מטילי זהב, סדורים נדבכים נדבכים, חתומים בחותם של בנק אופ אינגלנד, במשקל של אונקיה כל אחד. בתוך המחסור והרעב, שאל הגביר יהודיף: "ימות המשיח הולכים וקרבים. כולם מדברים על משיח בן דוד, איש מהם אינו שואל איפה נאכסן אותו. בירושלים רק בתי מלון זולים. הגביר יהודיף בנה ארמון מפואר למשיח צדקנו, המפואר ביותר בכל ארץ ישראל. הביא אדריכלים מאיטליה שבנו ארמון בסגנון מלכי אירופה. אפילו גימנסיה עברית, כבת תחרות לגימנסיה 'הרצליה' של עיר החול והחולין, קמה לתפארת בבית משפחת דוידוף."

גבראל הצליח לרתק את לונץ ואת הקהל שבלע בצמא את המידע שהזרים אליהם והוא המשיך ואמר:

"קהל יקר, אדון לונץ הנכבד, אחינו הבוכרים הם שומרי חוק ונאמנים לשלטון העות'מני על אף נתינותם הרוסית. סר משה מונטיפיורי הנציח את עצמו בשכונות בירושלים, הקרויות: ימין משה, אהל משה, זיכרון משה, קריית משה. ממשה עד משה לא קמה שכונה בלי השם משה. הבוכרים ייסדו שכונה הנושאת את שם קהילתם. הברון רוטשילד בנה את ארץ ישראל."

הקהל מחא כפיים וקיבל בתשואות את דבריו של גבריאלי. השיב לו לונץ: "יקירי, החלוצים במושבות יהודה והגליל הם עתידה של הארץ הזאת. כספם הרב של עשירי הבוכרים ראוי היה שילך ליישובה של ארץ ישראל. מה יאמר אדוני על יהודים שנותרו ללא פת לחם, והאיכרים מעסיקים במקומם פלחים ערבים בשכר זעום. אני חולם על כך שנכדינו שיבואו לעולם על אדמת ארץ ישראל יהיו עובדי אדמה ויקימו יישובים פורחים. אילו היו עיני רואות, והייתי צעיר יותר, הייתי סוגר את בית הדפוס ויוצא לעבוד את האדמה, בחינת 'בַּזַּעַת אֶפִּיךָ תֹאכַל לֶחֶם'. אחים יקרים, אני מקווה שאין כאן אוזניים של חורשי רע, הרשו לי להבטיח לכם שהאנגלים יביאו גאולה לארץ ישראל, ישרור פה שלום עולמי, הארץ תשגשג וברכה תבוא לארצנו. אברכים יניחו לשעות אחדות ביום את תורתם, ישלבו ידיים עם החלוצים ויקימו כתף לצד כתף יישובים משגשגים. והארץ תיתן יבולה ולא יחסר מזון לאיש."

אולם הקריאה של 'בית המדרש אברבנאל' קיבל בתשואות את דברי הסיום של לונץ. באותו הרגע ממש ניגשו שני שוטרי חרש שישבו בתוך הקהל בבגדים אזרחיים, אזקו את ידיו ואת רגליו של אברהם משה לונץ העיוור והודיעו לו בעברית רהוטה:

"אדון אברהם משה לונץ, אנחנו יודעים על פועלך הרב למען העם היהודי ולמען ירושלים ופלסטינה. אנו שוטרים עברים המשרתים

בתחנת המשטרה בקישלה וממלאים את חובתנו, בנאמנות בשירות הסולטן. אדון לונץ, אתה עצור בשם החוק בעוון הסתה למרד. אתה עומד מול ההמונים ומסית במשך שעה שלמה נגד השער העליון באיסטנבול. בניגוד לחוק הוצאת לאור את הספר 'כינור ציון' ובו חמישים שירים לאומיים על העם, על הארץ וגעגועים לציון. ספריך יוחרמו כולם ולא תוכל להוציא לאור עוד ספרים חדשים. בית הדפוס שלך סגור מרגע זה בפקודת השלטונות. פקודה זאת מודבקת גם על דלת בית הדפוס הסגור."

תוך דקה או שתיים האולם התרוקן. הקהל התפנה בריצה מטורפת מחשש שיהיו עצורים נוספים. לונץ העיוור נאנח אנחה עמוקה, גנח ואמר: "ירחם השם! ירחם השם!" וגרר את רגליו האזוקות. הוא צעד בכבדות לצד שוטרי החרש ולא הפסיק למלמל: "מְהַרְסִיךְ וּמְחַרְבִּיךְ, מִמֶּךָ יֵצֵאוּ, הוּי לָנוּ שֶׁלֶכְךָ הִגַּעְנוּ. הָעַם בְּצִיּוֹן יָבוֹא חֶשְׁבוֹן עִם כָּל הַבּוֹגְדִים בְּקֶרֶב עַמּוֹ." "

גבריאֵל, שרצה להחליף דברים עם לונץ, נאלץ לברוח על נפשו מחשש שייעצר ויגויס. הוא רץ כל הדרך משכונת החבשים, במורד הדרך בואכה רחובות הבוכרים. נושם בכבדות ונסער הגיע הביתה.

"מה קרה?" שאלה מזל-טוב.

"עלינו לברוח מהר ככל האפשר מירושלים עירנו ומארץ ישראל שלנו, עד שיגיעו ימים טובים יותר ונוכל לשוב לביתנו," השיב לה גבריאֵל.

"חिकיתי לבואך לסעודה שלישית ובינתיים שמעתי את דרשת השבת של מולא אברהם אמינוף תלמודי. הרב חזר ואמר, שהצרות שנוחתות עלינו בימים אלה סימן הם לימות המשיח הקרבים ובאים, מי יודע?" נשאה מזל-טוב זוג עיניים לחות בתפילה.

גבריאֵל נאנח: "העולם קיים בזכות נשים תמימות כמוך שמאמינות שכל הצרות ייעלמו ומשיח צדקנו יגאל את עם ישראל. אלו חלומות באספמיה... חלומות שווא ידברו. משיח צדקנו איש חכם, ומה יש לו לחפש בירושלים? רק מי שמחפש צרות יגיע לירושלים בימים קשים אלה. מה יעשה משיח אחד מול רבבות קצינים וחיילים ואלפי שוטרים וגפירים טורקים ואדוניהם הגרמנים? מי יקבור את אלפי הטורקים שמשיח צדקנו יהרוג בעזרת הצבא האנגלי החמוש היטב? מאיפה ייצא מספיק מזון לכל כך הרבה פיות של אנשים שלא עבדו בחייהם אפילו יום אחד? נסים ונפלאות לא מספיקים כאן. תלונות וטרונות ישמעו כאן מבוקר ועד ערב. שבוע לאחר בואו של משיח צדקנו כבר יהיו מאוכזבים, ויציעו להחליף אותו במשיח צדקנו מוצלח יותר. בנסיבות אלה לא אתפלא אם משיח צדקנו יעלה על החמור הלבן ויברח יחד עם אליהו הנביא בסערה השמימה קודם ששערות ראשו וזקנו ילבינו ומטורף עלול להתנקש בחייו. יהודי הגולה מסייעים במעט לעניי ירושלים במה שנקרא 'חלוקה'. חלוקה צודקת אין כאן. בדרך לוקחים הגבאים, הפרנסים והעסקנים מעשרות ותרומות מכספים אלו. כבשת הרש ממש. ולא מותירים בירושלים הענייה כמעט דבר לעניי ירושלים, שמתים מרעב קודם זמנם."

"קרידו", משיבה לו מזל-טוב, "אני רואה לנגד עיניי את משיח צדקנו מגיע לירושלים רכוב על חמור לבן ולפניו צועד אליהו הנביא, תוקע בחצוצרת נחושת מבריקה ומכריז, כמו חכם מאיר השמש המודיע על כניסת השבת ברחובות השכונה, תוקע ומכריז: 'שעת הגאולה, שעת הגאולה'. החנויות נסגרות וכולם רצים לפגוש את משיח צדקנו... לעת ערב המשיח עייף, רעב וצמא. סובל מכאבי גב מרכיבה ממושכת על החמור הלבן. ואז מגיע בדהרה הגביר יהודיף, יורד מעל סוסו האביר, כורע ברך בפני משיח צדקנו, מנשק את כף ידו המושטת של אליהו הנביא ואומר: 'מכובדי משיח צדקנו, יקירנו אליהו הנביא' ערוך ומוכן

למענכם הארמון המפואר שבניתי לכבודכם. רכבו אחריי! הנשים הבוכריות הפעלתניות פותחות שולחן ועליו מיטב המעדנים של המטבח הבוכרי. השניים אוכלים ושותים כדת ומרימים כוסיות לחיים..."

קרידה, ויהי ערב ויהי בוקר. אליהו הנביא מעיר את משיח צדקנו מבשר הגאולה לנוכח הפגנה של המונים בפתח הארמון הצועקים בגרונות צרודים: "לחם, עבודה!" אליהו הנביא מביט במשיח צדקנו, ומשיח צדקנו מביט באליהו הנביא. שואל אליהו הנביא את משיח צדקנו: "תגיד מר משיח, חשבת מי יביא מקומות עבודה לעיר שתושביה לא הורגלו לחיי עבודה? מי יפרנס ויספק מזון לכל הרעבים בירושלים?" "מר הגלעדי, תן לי לחשוב על כך," אומר משיח צדקנו. השניים יוצאים אל המרפסת מול ההמון הגועש. משתיקים את הקהל בהנפת זרועות ופונים בבקשה לקהל: "רבותי, רק אתמול נחתנו כאן. תנו לנו מאה ימי חסד." מישוהו בקהל צועק: "משיח צדקנו שעושה נפלאות אינו זקוק אפילו לרגע אחד של חסד, מה קורה כאן?"

"קרידו," מזל-טוב מהנהנת בראשה, "בינתיים, הכול פנטזיה בראש הקודח שלנו. משיח צדקנו לא ממחר להגיע, אבל הארמון של יהודיוף מחכה לבואו. עד שיגיע, הטורקים נהנים מן ההפקר. הם הפכו את ארמון המשיח למפקדה ולבית כלא לעריקים ומשתמטים..."

[ד]

גבריאל חלם להיות עשיר לא פחות מעשירי בוכרה. הוא לא הסתפק בדמי תיווך למקרקעין ובדמי שדכנות. "לכסף אין ריח," נהג לומר ועשה כל מה שיהודי ירא שמים לא היה מֵעֵז לעשות.

אין יום דרמטי בירושלים מ'שבת האור', שבה אלפי נוצרים מקומיים וצליינים אורתודוקסים – רוסים, יוונים, ארמנים ודומיהם – גודשים את כנסיית הקבר, את הרחבה שלפניה ואת הרחובות הסמוכים, ומצפים בחרדת קודש להופעתה של האש הקדושה. ביום הזה הכניע האור את החושך והחיים גברו על המוות. לאחר חצות היום נכנס הפטריארך היווני-אורתודוקסי מלונה בבישוף הארמני אל מקום הקבר, ובדרך נס ניצת הנר שבידי הפטריארך מן האור המסמל את תחייתו של הנוצרי. כהרף עין אש הקודש הייתה מועברת מנר לנר ומפנס לפנס הן בכנסיית הקבר הן ברחובות הסמוכים לה. עד מהרה אלפי נקודות אור דלקו כלילה זרוע כוכבים. המאמינים חשו להביא את 'אש הקודש' בתוך פנס זכוכית אל הכנסיות המזרחיות בארצות מגוריהם, שם תבער אש הקודש כעדות לתחייתו של הנוצרי בליל חג הפסחא. הצליינים הרוסים, איכרים תמימים, ראו את הרגע הזה כשיאו של מסע הצליינות שלהם לארץ הקודש. ביום קדוש זה מכר גבריא אל אלפי נרות ועשרות פנסים לנשיאת אש הקודש, צלבי עץ ואיקונין של הצלב וכיסוי צלצול בצלצולי שִׁמְע של מטבעות. קולות מענגי לב ואוזן. צלצול המטבעות דמה בעיניו לצלצולי פעמונים של אלף כנסיות ואחת. בסופו של יום אזל בשני הדוכנים גם יחד מלאי הנרות ופנסי אש הקודש והצלבים והאיקונין. גבריא אל הסיר את הצלב הגדול התלוי על חזהו בתחושה של אותו יהודי שהורד מן הצלב, ומכר גם אותו במחיר ראוי לקונה מתחנן.

למורת רוחם של הרוכלים הארמנים והערבים לא היה בירושלים מוכר נרות ותשמישי קדושה נוצריים, שעסקיו משגשגים בחג הפסחא כמו עסקיו של גבריא אל, יהודי שומר מצוות. ב'שבת האור' נעדר מבית-הכנסת ותחת זאת מכר ליד כנסיית הקבר נרות שעווה גדולים, קטורת וצלבי עץ שרכש מאמני עץ הזית של בית לחם. מצרך מבוקש במיוחד היו פנסי רוח שבהן העבירו הצליינים לארצותיהם את אש הקודש. גבריא אל קנה בכסף קטן ומכר בכסף גדול. תלה צלב עץ

גדול על חזהו והרשים את כל רואיו ומתחת לבגדיו הסתתר לו בבושת פנים טלית קטן, שאת ציציותיו נישק ואימץ לעיניו באמירת 'שמע ישראל' בוקר וערב. גבריאֵל, שהבין בענייני שיווק, הציב בדוכן שלידו רוכל בן השכונה, שעל חזהו תלה מגן דוד גדול. הרוכל שלצדו דרש בקולי קולות מחיר כפול ומכופל על כל פנס, נר, צלב או איקונין של הצלב. הקונים הנבונים לגלגו על הרוכל היהודי, שבא למכור צלבים ליד כנסיית הקבר ומגן דוד גדול על חזהו ומחיריו מופקעים. כאיש אחד נפלו הצליינים ברשת ואצו לדוכן של גבריאֵל, שצלב עץ גדול תלוי על חזהו. בלי מיקוח קנו בחצי מחיר נרות לאש הקודש, קנו פנסים לנשיאת האש לכנסיות מגוריהם בחו"ל, צלבי עץ, איקונין של הצלב ואורחת גמלים, כולן מעבודות עץ הזית של בית לחם.

לבד מקניית תשמישי קדושה ופנסים בכנסיית הקבר לא הוציאו הצליינים אפילו פרוטה אחת. איש לא היה יכול להגיד אם הם קמצנים או עניים. הם לא שתו לימונדה קרה והעדיפו כחום היום לשתות מים מהסביל, אותו ברז ציבורי, ושלשלו דיזנטריה. הם מימנו את הנסיעה לארץ הקודש ברווח נאה שעשו ממכירת פתילי סגולה אדומים, שאותם הקיפו סביב עמוד מרים אמו של ישו כסגולה לנשים המתקשות בלידתן. גם צלבים ואורחות גמלים עשויים עץ זית היו מצרך מבוקש בכפרי רוסיה. יש שגבו מחיר בעבור אש הקודש מירושלים ומי קודש מהירדן. ארץ זבת חלב ודבש, ארץ של עסקי אוויר לכל דורש.

הרוכלים הנוצרים והמוסלמים לא ידעו מאין באה המכה הזאת על ראשם. המוני קונים התקהלו סביב הדוכן של גבריאֵל ורוקנו את כל המלאי. בשנה שלאחר מכן קנה גבריאֵל את כל הצלבים והאיקונין שייצרו אמני עץ הזית בבית לחם והותיר את הרוכלים האחרים בלי פרנסה. שנאתם אליו הלכה וגברה והם חזרו והביאו את דיבתו רעה בפני הפטריארכיה ובפני המופתי הירושלמי ובפני מושל ירושלים ולא

ידעו כי זה מכבר שיחד גבריאֵל כל אחד מהם והתלונות נפלו על אזניים ערלות.

עין אחת שלו הביטה בקהל הקונים וצחקקה בערמומיות, ועין שנייה שלו הזילה דמעות שְּלִישׁ על חטא, שרק יום הכיפורים מכפר. גבריאֵל נטל את כפות ידיו, אך ריחות הקטורת שדבקו בבגדיו ובגופו היו ככתם בל יימחה. מרחבת כנסיית הקבר אץ לחמאם של הפטריארכיה, קרצף את גופו בסבון נבלוסי, שפשף בליפה את גופו, טבל בברכת המים החמים, בברכת הפושרים, ולבסוף טבל בעצימת עיניים שבע טבילות בברכת המים הקרים, הסתפג במגבת בשרנית, לבש את גלימתו הלבנה ופנה לתפילת מנחה בבית כנסת רבן יוחנן בן זכאי. עמד בדחילו ורחימו לפני ארון הקודש, הזיל דמעה והכה על חזהו ב'אשמנו, בגדנו' וביקש מחילה וסליחה. משם אץ לכותל הדמעות, חבט את ראשו בקיר הדומם וסח לשוכן מרומים, כדבר בן אל אביו: "ריבונו של עולם, אתה יושב במרומים, צופה בנעשה בעולמך ואין כמוך מבין ויודע עד כמה פרנסת עמך ישראל דחוקה וקשה כקריעת ים סוף... הגויים מקלסים ומהדרים ביום זה יהודי אחד שהוקע על צלב, מתוך מאות אלפים מבני עמנו שנצלבו ודוכאו בייסורים ב'ארבע מיתות בית דין – סקילה, שריפה, הרג וחנק' ואין חומל. אילו נותר אותו יהודי בחיים הם היו ממשיכים לסגוד לעץ ולאבן. למה שהגויים הללו שסוגדים לאותו איש לא יפרנסו יהודי נצרך אחד ואת משפחתו?... מהמעט שיש לי אני נותן תרומה ומעשר לעניים המתביישים להושיט יד ונותן בקשיש לכל בעל משרה טורקי. ארץ ישראל אינה יכולה לפרנס את בניה. קצתי במכירת תשמישים לגויים ואני מתפלל ליום שבו לא אזדקק לגויים."

כך שב והתחנן לפני בורא עולם, אך בכל יום ראשון בבוקר התייצב מחדש במגרש הרוסים ופתח דוכן של תשמישי קדושה נוצריים לא הרחק מ'האצבע של עוג מלך הבשן', שריד מעמודי בית המקדש, מול עיניו המשגיחות של הנזיר האורתודוקסי מיכאיל איוונוביץ,



המוֹכֵר בירושלים בשם יֵפִים. גם היום הגיע לכנסיית השילוש הקדוש, פתח את הדוכן וציפה ללקוחות שלא הגיעו. גבריאֵל הציץ מפתח כנסיית השילוש הקדוש שבמגרש הרוסים אל באי המיסה ואל הנזיר יֵפִים, שליטף את תלתלי הכסף שבעורפו והטיף למעט הצליינים הרוסיים שעדיין נותרו בירושלים, בימים של ערב מלחמה, הממשמשת ובאה: "דֶּרֶגְי דְרוֹזְיָה, ידידים יקרים, המלחמה נמצאת בפתח. 'האיש החולה מהבוספורוס' נערך למלחמה מול בריטניה הגדולה. לא יעבור זמן והמלחמה תגיע לירושלים. כבר עכשיו סבל התושבים רב, רעב ומגפות קטלניות. מי ששומר על האזרחות הזרה שלו נתבע לקבל את האזרחות העות'מנית או לעזוב את הארץ. כנוצרי מאמין אני מלא תקווה שאלוהים לא התייאש מירושלים עירו, שהרי עדיין, יום יום, נולדים בירושלים תינוקות. זאת עדות ברורה כי לא ניחם אלוהים בעשותו את האדם. בצו האל בני אדם מולידים תינוקות גם בימי מלחמה ורעב. הבה נתפלל שהאל ייתן חיים לכל באי העולם הזה."

גבריאֵל הבין שהשעה דוחקת, ובמוקדם עליו לעזוב את הארץ. הוא היה פטור מגיוס בזכות הדרכון הרוסי שרכש מוואסילי ניקולאייב, הקונסול הרוסי, תמורת מטבע זהב מבהיק של חמישה רובלים, מעוטר בראשו המזוקן של הצאר ניקולאי השני, לצד פטפוט קל ברוסית ושוחד הצליח לשכנע את הקונסול כי הוא רוסי מבטן ומלידה. אדון בריסקר, בעל המספרה המודרנית בפתח חצרו של המומר פיינגולד, שבשערי נחלת שבעה, עיצב לגבריאֵל תסרוקת, זקן ושפם של בן אצולה רוסי. החייט צ'צ'יק, מבית השעונים, תפר לו חליפה של אציל רוסי ורובשקה לבנה בעלת צווארון רקום. רובן הסנדלר משכונת הבוכרים תפר לו מגפי עור של בעל אחוזה רוסי. הצלם הארמני קירקויאן הנציח את המשפחה בפוזה רצינית ומכובדת בצילום פספורט מרשים. גבריאֵל, מזל-טוב רעייתו, בת היישוב הספרדי הישן

בירושלים מדורי דורות, וחנה התינוקת בת חצי שנה זכו להיות רוסים בהינף חתימה וחותמת. מעתה ואילך הם היו רשומים בדרכון כגִּוֶּסְפֵּדִין אלכסנדר אלכסנדרוביץ וגוֹסְפֵּז'ה סבטלנה פבלובנה ובתם לָנָה. הקונסול עצם עיניו בעונג עילאי כשהחליק המטבע הזהוב אל תוך כיסו העמוק. גם צוות הקונסוליה עמד בתור לקבל דמי לא יחרץ, מג'ידי לנפש. מיעוט הצליינים שהגיעו לארץ השנה היו עדות לכך שלא יוכלו לפרנס את משפחתו. הוא סירב להתגייס לצבא הטורקי ולמות למען הסולטן. החיים בירושלים נעשו קשים משנה לשנה. העוני והמחסור שלטו בכול. תוך חודשים ספורים נפטרו במגפה וברעב חכם אלפנדר-הכהן, אביה של מזל-טוב, ואמה מרת שרינה. לאביה טרם מלאו חמישים שנה ולאמה טרם מלאו עשרים ושבע שנים. חכם אלפנדר-הכהן שכב על ערש דווי וידע ששעותיו ספורות. סניור גבריאלי ומזל-טוב ושני אחיה הצעירים, עמדו לפניו בשעתו האחרונה והם חונקים בכי מר התקוע בגרונם.

אמר רב השכונה מולא אברהם אמינוף תלמודי לחולה השוכב על ערש דווי: "חכם אלפנדר-הכהן יקירנו, באתי לערוך לכבוד תורתך וידוי של שכיב מרע ולשמוע מפיו קריאת 'שמע ישראל'. תתוודה עד שלא תמות. הרבה היו שהתוודו ולא מתו, והרבה שלא התוודו ומתו, והרבה שהתוודו והם חיים וקיימים. שמא בזכות שאתה מתוודה אתה תחיה."

"כבוד הרב, חתני גבריאלי, בתי מזל-טוב וילדי אליהו וברוך," לחש החולה בשארית כוחותיו: "מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שרפואתי בידך ומיתתי בידך. יהי רצון מלפניך שתרפאני רפואה שלמה, ואם אמות תהא מיתתי כפרה על כל עוונות וחטאים ופשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך. ותן חלקי בגן עדן וזכני בעולם הבא המצופה לצדיקים." נפלה שתיקה בחדר ולאחר רגע אמר חכם אלפנדר-הכהן: "אני מתוודה בפני ריבוננו של עולם ויודע שרגעיי

ספורים. אנא יקירי הורידו אותי מעל מיטתי והשכיבו אותי על הארץ, כדי שילדיי אליהו וברוך לא ימאסו במצעים שאביהם המת שכב עליהם. אנא מסרו שלום לאחיכם יהונתן ויוסף הנאהבים והנעימים, שנלקחו לצבא הטורקי ואיני יודע דבר על גורלם. גבריאלי ומזל-טוב הורידו את חכם אלפנדר-הכהן, שכולו גל עצמות, והניחו אותו על מחצלת קש. ממעמקי נשמתו זעק חכם אלפנדר-הכהן: 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד' ונפח את נשמתו ב'אחד'. מולא אברהם תלמודי אמר: "ראינו כאן את מעלתם של צדיקים, שגם ברגע אחרון של חייהם עוד דואגים לילדים שהותירו אחריהם. לבנו לנערים שגויסו בעל כורחם לצבא הטורקי, נעלמו בחולות סיני ומקום קבורתם לא נודע." לא חלפה שעה קצרה ואנשי חסד של אמת בשכונה נערכו לטהרת המת ולהבאתו לקבורה. חנויות נסגרו על מסגר ובריאח והמונים נהרו לרחבה שלפני בית הכנסת בבא תמא. המקוננות קוננו בקולות דקים וגבוהים על איש שאשתו האהובה מתה בקיצור ימים ועך שני ילדיו שאבדו בחולות סיני. תלמידי תלמוד תורה 'בני ציון' הלכו אחרי הארון העושה דרכו להר הזיתים ושרו בנעימה של הלוויות:

יֵשֶׁב, בְּסֶתֶר עֲלִיּוֹן; בְּצֵל שְׁדֵי, יִתְלוֹנֵן...

כִּי מִלְאָכָיו, יִצְוֶה-לָהּ; לְשִׁמְרָהּ, בְּכָל-דְּרָכֶיהָ.

עַל-כַּפִּים יִשְׁאוּנָהּ: פֶּן-תִּגָּף בְּאֶבֶן רִגְלָהּ.

עַל-שַׁחַל וּפֶתֶן, תִּדְרֶהּ; תִּרְמָס כְּפִיר וְתַנִּין.

כִּי בִי חֶשֶׁק, וְאַפְלָטָהּ;

אֲשַׁגְּבֶהּ, כִּי-יֵדַע שְׁמִי...

אנשי חסד אספו לבית יתומים את שני אחיה הקטנים של מזל-טוב.

משלא עזרו תלונותיהם של הרוכלים הנוצרים והמוסלמים, שגבריאלי מתחזה לנוצרי ומוכר לנוצרים ליד כנסיית הקבר או בפתח כנסיית 'השילוש הקדוש' ומותיר את הסוחרים הנוצרים והמוסלמים בפני שוקת שבורה, התרוצצו בחמארה שבעיר העתיקה שמועות שהרוכלים ליד כנסיית הקבר עשו יד אחת כדי לחסל את גבריאלי הרוכל היהודי ולהשליך את גווייתו ליד שער האשפות. גבריאלי ידע שהוא חי על זמן שאול. ערב אחד בלי ירח, העלטה שלטה בסמטאות העיר העתיקה ובני אדם איבדו את צלם בחושך הסמטאות. כבכל ערב הוא יצא מתפילת ערבית ולימוד דף גמרא בחברותא בבית כנסת רבן יוחנן בן זכאי. לבו היה מלא חששות בשל השמועות. הוא ציפה לבאות. הוא נכנס לסמטה ברובע הארמני והבחין בשלושה בריונים שהתקרבו אליו וסכינים שלופות בידיהם. גבריאלי חסון ושרירי, גמיש ואתלטי, לא נרתע מעולם מתגרות, אולם ליל הסכינים הזה עורר בו חושים רדומים. היה ברור לו מעל לכל ספק שהבריונים בחרו בלילה חשוך זה כדי לחסל יריב מסחרי. עוברי אורח לא נראו בסמטה. שוטרי המקוף, הגפירים מהקישלה, לא עמדו על משמרתם בסמטאות העיר העתיקה. נראה שנעלמו עם הרוח. שלושת הסכינאים התקרבו אליו וניסו לתקוף אותו מכל עבר. כאקרויבט מיומן הצליח להפיל אותם ארצה בזה אחר זה, תפס סכין מידי אחד התוקפים ובניסיון לחלץ את עצמו, דקר למוות את אחד התוקפים – צעיר נוצרי.

השמועה על יהודים השוחטים נער נוצרי כדי להשתמש בדמו למצות פסח עברה כאש בשדה קוצים. הקהילות הנוצריות בירושלים, שכל ימות השנה שנאו זו את זו ונלחמו על אחיזתן בכנסיית הקבר, התאחדו בשנאתן ליהודים. כשהגיעה השמועה שיהודי הרג נוצרי הן התלכדו וביקשו לבוא חשבון לא רק עם גבריאלי אלא גם עם כל יהודי ירושלים. עד מהרה עברה השמועה בירושלים שהדוקר הוא גבריאלי, המעמיד פנים של רוסי ומוכר תשמישי קדושה נוצריים. הקהילות

הנוצרות בירושלים ביקשו ממושל ירושלים המות'צרף עיזת ביי, לתפוס אותו ולהעמידו לדין, שבסופו ייתלה ליד שער יפו בירושלים. כאזרח רוסי עמדו לו זכויותיו. גם תשלומי הבקשיש שהרעיף על המושל היו לו לתעודת ביטוח. גבריאלי הבין אל נכון שהזמן קצר והסכנה גדולה והוא עלול לשלם במוקדם או במאוחר בחייו. הוא היה חייב לברוח מירושלים שעה אחת קודם, ופרנסתו כרוכל בתשמישי קדושה נוצריים הסתיימה לעד.

הוא העביר בחיפזון את מזל-טוב ואת חנה הקטנה לדירת מסתור, והודיע לה חד משמעית:

"קרידה, המצב חמור. מחר בבוקר השכם אנו עולים לרכבת הבוקר הנוסעת ליפו, שם נעלה על אנייה רוסית בדרכנו לאודסה, ומשם נמשיך ברכבת לבוכרה, מקום משכנו של האמיר." היא לא חקרה ודרשה. מעולם לא ניסתה לערער על אמירותיו, ואמרה 'אמן' על כל הנחיה שלו. היא הבינה שהמצב חמור ומעורר דאגה אך לא העזה לשאול. גבריאלי ראה את עיניה העצובות ועודד את רוחה כיד הדמיון: "קרידה, שם בבוכרה נחיה כמלכים ונסיכים. אומרים כי על העצים בבוכרה גדלים מטבעות זהב עם דיוקנו של הצאר ניקולאי והרחובות מרוצפים בבלטות עשויות כסף טהור. כמה בלטות וכמה מטבעות יסדרו את חיינו. לא נישאר שם לנצח. מקומנו בארץ הקודש. בירושלים נולדנו ובה ניקבר. נצבור קצת ממון שיאפשר לנו לזקוף את קומתנו. בעזרת השם האנגלים יכבשו את ארץ הקודש מידי הטורקים ויכניסו סדר וחוק בארץ הפרועה הזאת שבה כל אלים הוא גבר. נחזור בזהות שאולה ונקים את ביתנו במושבה פתח תקווה. אולי נקנה פרדס רחב ידיים ונשלח תפוחי זהב לארצות הקור."

בחצות התחזה לפלאח ערבי – לבש קומבז, שמלת פסים, על ראשו שם כפיה ועקל, טבעת כותנה שחורה שצמותיה הדקיקות מושלכות על הגב, והלך לתפילת יחיד ליד אבני הכותל המערבי. המתפללים שאינם עוזבים את הכותל בכל שעות היממה, ראו ערבי המתפלל ליד

הכותל ולא העזו לשאול שאלות. גבריאֵל פנה בתפילה: "ריבונו של עולם, נולדתי בעיר הקודש ירושלים. שונאי ישראל הדביקו למצחי אות קין. בשבריר שנייה הפכתי לרוצח הראוי לעמוד תלייה בשער העיר. עיר הולדתי ירושלים הקיאה אותי, ועלי לברוח ולמצוא מקלט בארצות נכר. אני נענש בידי שמים בעוון מכירת תשמישי קדושה נוצריים. כל ימי אני חי כיהודי שומר מצוות ובו בזמן מתפרנס ממכירת תשמישי קדושה נוצריים לאותם עובדי אלילים הכורעים ברך בפני פסל ותמונה. אנא מחול וסלח לי על כל חטאי. לעולם לא אמכור עוד תשמישי קדושה נוצריים. אנא הצלח דרכנו ושלח לנו ברכה ותביא את חנה הקטנה שלי, את מזל-טוב אשתי ואותי עבדך למחוז חפצנו, לחיים טובים ולשלום והחזירנו לארצנו ברינה. אמן סלה."

גבריאֵל קינח את אפו במשיכת שרוול ואץ שמח וטוב לב לדירת המסתור. הוא היה בטוח שהגיע להסדר עם שוכן מרומים. כל אותו הלילה ארבו שוטרים בפתח ביתו וציפו לבואו אך הם הסתלקו לדירת מסתור.

# [ו]

אפלולית בוקר בישרה על יום חדש. הוא כבר לא היה גבריאֵל אלא גֹסְפָדִין אלכסנדר אלכסנדרוביץ, ומזל-טוב הייתה גֹסְפָז'ה סבטלנה פבלובנה וחנה הקטנה הייתה לָנָה. תחנת הרכבת המתה אדם, גמלים, סוסים, פְּרָדוֹת וחמורים, כבשים ועזים ולולי תרנגולות שנקלעו מכפות תמרים. זוג רוסי ובתם הקטנה התקרבו לתחנת הרכבת כמעט בפיק ברכיים – סבטלנה הצמידה על לוח לבה את לנה. הקטנה פקחה לרווחה זוג עיניים גדולות ירקרקות ובלעה במבטה עולם חדש וסואן שהתגלה לנגד עיניה. בקומה זקופה ובגאון צעד אלכסנדר אלכסנדרוביץ, נושא על שכמו ארגז עץ שבו רוכזה כל

הכבודה. הוא פילס דרכו בין צליינים רוסיים בשחורים ובידיהם פנסי אש הקודש, שאותם נשאו למחוזות מגוריהם. באוויר נישא בליל ריחות – קטורת של כנסייה לצד זוהמת בעלי חיים ופירות וירקות מרקיבים. ערב רב של נוסעים, תיירים בחליפות ספארי לבנות ובכובעי שעם קולוניאליים לבנים נפרדו מעיר הקודש בנפנוף מטפחות לבנות, שדמו לדגלי כניעה לכובש העומד בשער העיר. כמנהג הממלכה העות'מנית, רבים מן הנוסעים חבשו תרבושים אדומים מעוטרים מאחוריהם בציצית שחורה שהתבדרה עם כל תנודת ראש. מקצתם היו עולי רגל מוסלמים, שנתקעו בירושלים בדרכם ממכה כשהם מתהדרים בתואר חג'. זוג עיניים יוקדות ושפם עבות שחור הציצו מבעד לחרכי הכפיה, המוצמדת לראשם בעקל. המוכסים, השוטרים וצידי העריקים לא נזקקו לתעודות. הם הביטו בלבושו של כל נוסע וזיהו מיד את מעמדו, את ייחוסו ואת המקום שממנו בא. כל שבט ומלבושיו וצבע הכפיה שלו. שבטי המדבר של עבר הירדן דשדשו בכפיות אדומות, הפלחיות של בתיר הסמוכה לירושלים בשמלות שחורות וברקמה טיפוסית למקומן, נשאו על ראשיהן סלסילות נצרים, בעוד בעליהן מסתובבים כבני חורין בכפיות שחורות ואפורות-לבנות, מעשנים סיגריה של חופש שאותה גלגלו במו ידם. סוחרים דשנים מבגדד התהדרו בכפיה צחורה כשלג וליהגו במבטא גרוני. נשים אמידות, שמיטב שנותיהן כבר מאחוריהן, הסתתרו מאחורי עפיה שחורה המכסה את כל גופן, ובנותיהן הצעירות שלצדן מרמזות לעולם בעפיה מעוטרת בשלל צבעים ורקמה. נוסעת פרסייה מסתתרת מאחורי צ'אדור אפור, המסתיר תשעה קבין של נשיות ומגלה זוג עיניים עצובות גדולות. לידה צמד נשים אפגניות מכוסות מכף רגל ועד ראש בבוקרה תכולה ורק רשת צפופה שעל פניהן מאפשרת להן לנשום בכבדות ולראות עולם המסתתר מאחורי סורג. השוטרים הטורקים בחנו את החכמים הספרדים המתהלכים כאדוני הארץ

בְּקוֹמָבָז פְּסִים עֲשׂוֹי מִשִּׁי, מַעֲלִיו גְּלִימָה שְׁחוּרָה וּמִצְנַפֶּת חֲכָמִים לְרֹאשָׁם. כִּמָּה מִן הַנוֹסְעִים לָבְשׁוּ גְלִימַת כִּמְרִים אוֹ נִזִּירִים, אֲבֵנֶט בַּד רָחֵב קֶשׁוּר לְמוֹתְנֵיהֶם וְלְרֹאשָׁם תְּרֻבּוּשׁ אֲדוּם אוֹ מִצְנַפֶּת שֶׁל כּוֹמֵר קוֹפֵטִי מַעֲוֶרֶת כְּבוֹד, שְׁבָה מִתְהַדְרִים גַּם חֲכָמֵי הַמִּזְרָח וְסוֹפְרָד. לְעוֹמֶתֶם חֲבוּרַת חֲסִידִים מֵהֶלֶכֶת בְּרִקִּידָה כַּחֲבוּרַת עוֹרְבֵי מַדְבַּר שְׁחוּרִים, חֲבוּשִׁים מִגְּבָעוֹת רָחֵבִי תִּיתוּרַת וְלִגּוּפָם מַעֲלִילִים שְׁחוּרִים. הֵם פֶּשְׁפֶּשׁוּ בִּזְקֵנֵיהֶם וּבִפְאוּתֵיהֶם, כִּמְחַפְשִׁים אוֹצְרוֹת אֲבוּדִים. הֵם נָדוּ בְּתַפִּילָה בְּמִקְצֵב שֶׁל אוֹהֲבִים הַמִּזְדוּוֹגִים עִם יְצוּרֵי מַעֲלָה. הֵם רִיחְפוּ בְּעוֹלָמוֹ שֶׁל הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא וְהַתְּעַלְמוֹ מֵהֶרֶעַשׁ מַחְרִישׁ הָאוֹזְנִיִּים שֶׁסִּבִּיבָם.

רוֹכְלִים סוֹדְנִים בְּגִלְיֹמוֹת לִבְנוֹת כֶּשֶׁל הַכוֹהֵן הַגָּדוֹל מִשִּׁטִּים לַחֲלָל רִיחוֹת שֶׁל בּוֹטְנִים קְלוּיִים וּפְנִיָּהם שְׁחוּרוֹת כֶּשׁוּלֵי הַקֶּטֶר הַנוֹשֵׁף וּמִצְפָּה לִפְרוֹץ לוֹ נִתִּיב אֶל הַשְּׁפֵלָה, וְקִלְסֶתְרָם מִבְּהִיק בִּשְׁמֵן מִשְׁחַת קוֹדֶשׁ מִמַּעֲלָה הֵרֵזִיתִים. הַסּוֹדְנִים נִיִּצְבוּ תְּמִירִים וּמוֹצָקִים כִּמִּינֶרְטִים וְהִדִּיפוּ רִיחוֹת שֶׁל מוֹר וְלִבּוֹנָה מִחֶצְרָמָוֶת וְהַכְרִיזוּ מִשְׁפִּתִּים דְּשָׁנוֹת בִּמְבַטָּא אֶפְרִיקָנִי כֶּבֶד: "בּוֹטְנִים כּוֹחַ לִלִּילָה, בּוֹטְנִים כּוֹחַ שֶׁמֶשׁוֹן." מִן הָאֲרוּבוֹת הַזְעִירוֹת שֶׁל מִתְקֵן הַבּוֹטְנִים, עָלָה עֵשֶׂן לִבָּן שֶׁל קֶטוֹרֶת כִּמְכַרִּיזוֹת עַל בַּחֲרִיתוֹ שֶׁל אֶפִּיפִּיּוֹר חֲדָשׁ: HABEMUS PAPAM, וְהִפִּיּוֹת סִבִּיב מִזִּילִים רִיר מַחֲמַת נִיחוּחוֹת הַבּוֹטְנִים הַקְּלוּיִים. גְּבִרְיָאֵל הֵנִיחַ לִרְגַע אֶת אֲרֻגְזֵי הָעֵץ וְקָנָה לְמַזֵּל-טוֹב חוֹפֵן בּוֹטְנִים חֲמִים. בְּפִינָה אַחֶרֶת נִיִּצַּב מוֹכֵר הַכַּעֲכִים הַגָּדוֹלִים וְהַפְּרִיכִים הַרְבוּדִים סוּמָסוֹם, שְׁאוֹתוֹ נוֹגְסִים בְּטִבְלִיּוֹת מִדּוּדוֹת בִּאֲבֻקַּת זַעֲתָר, צִיִּץ בִּקּוֹל צוֹרְמֵנִי וְהַתְּחַנֵּן: "כֶּפֶס סוּחָוֶן" (כַּעֲכִים חֲמִים!). מוֹכְרֵי הַסּוּס, מִשְׁקָה שְׁחוּרֵי מִרִיר, וְהַתְּמֵר הַיִּנְדִּי, מִשְׁקָה חוֹם חִמְצָמֶץ קֶרֶקְשׁוֹ בְּמִיּוֹמְנוֹת בְּצִלּוּחִיּוֹת נַחוּשֶׁת 'צִלְצִלִי שְׁמַע'. אֵלָּה גַּם אֵלָּה נִשְׁאוּ עַל כֶּרֶס כִּד חֶרֶס גָּדוֹל, מוֹקֵף גּוֹשֵׁי קֶרֶחַ וְעַל חֲגוּרַת הַנַּחוּשֶׁת שֶׁלְמוֹתְנֵיהֶם תְּלוּיּוֹת כּוֹסוֹת שֶׁעֲבָרוּ מִפָּה לִפָּה בְּאֵין שׁוֹטֵף. "הַכּוֹס לֹא שְׁטוּפָה", הַתְּלוֹנֶן לִקּוֹחַ אִיסְטִינִיסְט. "לִמָּה לֹא שְׁטוּפָה?"



התגונן המוכר, "אני כל הזמן ממלא את הכוסות במשקה, אנשים שותים ושותים וכך הכוסות רוחצות את עצמן. רק היום משקה קר במטליק אחד, רבע גרוש, כולם שותים מאותה כוס ולא מתלוננים, מי אתה שתתלונן?"

בעיר הענייה כל צמא הולך למִשְׁקִית, סָבִיל, הרהט הציבורי שמשרת עוברי דרכים, כדי לשתות חינם אין כסף מים דלוחים ובאותו מחיר להתענג גם על דיזנטריה הגונה, שתוצאותיה יורדות לנחל קדרון בואכה ים המוות.

מעבר לרחוב הולכים וקרבים קולות של הלמות תופי דוד ותרועות חצוצרה, טרומבונים עמומים וצלילי פיקולו גבוהים של תזמורת המצעדים של הצבא הטורקי, שבאה להנעים נגינות לצליינים הנפרדים מעיר הקודש. החמורים לא נשאו אדישים לצלילי התזמורת ופתחו בנעירות בהלה, שהעירו לחיים שכווי אדום כרבולת שאינו מבחין בין יום ובין לילה.

הנוסעים נחפזים לתפוס מקום בקרונות הרכבת הדחוסים. סבל חרוץ נטל את ארגז העץ הגדול מעל כתפו של אלכסנדר אלכסנדרוביץ ופילס דרכו בין ההמון. הגביר הרוסי רץ בעקבותיו של הסבל כדי להדביק אותו ולהגן על רכשו. סבטלנה פבלובנה נשאה בצמוד לחזה את לְנֶה הקטנה ונגררה אחרי בעלה בשארית כוחותיה, נושמת ונושפת בכבדות. לְנֶה פקחה לרווחה את עיניה התכולות, נדהמת משפע הצבעים, מהקולות הצורמים ומהריחות העזים שהתפרצו אל דרכי הנשימה. החשש שמישהו יזהה את המתחזה היהודי הלך וגבר למראה תנועת אנשי הצבא והמשטרה ושוטרי החֶרֶש שמיאלאו את הטרמינל.

דיליז'אנסים רתומים לסוסים לבנים, שחורים ואדומים, המתינו עד בוש בפתח התחנה. כל רכבת שיצאה לדרכה הותירה מאחור את

בעלי העגלות הממורמרים, שפרנסתם הלכה ונשמטה מידם. חיילים טורקים, נושאי רובים מכודנים, הורידו זה עתה מן הקרון עריק נוסף, פ'ראר, שברח משירותו הצבאי בחולות סיני, שם חופרים חיילי הסולטן תעלות וסוללים מסילת ברזל להובלת גייסות, שיילחמו בהדרגה גרמנית בצבא הבריטי. חיילי הסולטן, מזי רעב וצמא, נחשפו ללהט המדבר ביום ולקור מקפיא עצמות בלילה. מזונם היחיד הוא פת קיבר מסובין, לחם עבש ושובר שיניים. כדי לשבור את רעבונם, האומללים טובלים את גושי הלחם הקשים במים מוכים דיזנטריה, ועד מהרה בטנם צבה כילד בארצות הרעב, שגופו מצומק ורק בטנו נפוחה כאישה שכרסה בין שיניה. מוכי כפן, מצומקים כשלדים ועיניהם קרועות לרווחה, מתים בהמוניהם, וחול המדבר מכסה אותם כאישה מורדת השומרת את סוד ניאופיה מאחורי רעלה.

הציידים, החמושים ברובים מיושנים, תרו אחר עריקים ומשתמטים שחיפשו מקום ברכבת שתוביל אותם אל נמל יפו, ממנו יפליגו לארצות החופש שמעבר לים, שם מצויה הפרנסה ומובטחים להם חיים של שקט וביטחון אישי בימי המלחמה. היו שהתחזו לנשים זקנות ועטו רעלה שחורה, ורק רשת דקה אפשרה להם לנשום את אוויר העולם ולראות במטושטש את ידם הקשה של הלוכדים. היו שהתחזו לישישים והדביקו על לחייהם זקן לבן, שירד על פי מידותיהם בעוד פניהם צעירות ובלי קמט. לוכדי העריקים קלטו במבט אחד את המתחזים, התעלמו ממי ששימן את כף ידם בבישליק כסף עובר לסוחר. כציידים מיומנים חשפו את פניהן של כל הנשים המכוסות רעלה וראה זה פלא: בעלי השפמים העבתיים שביניהן נחשפו ברבים לקול צחוקם של הנוסעים, כי מי לא יצחק למראה המגוּחַך של גבר אימתני משופם בלבוש אישה זקנה. עתה הגיע תורם של בעלי הזקנים, שלא שמעו על מתן בקשיש, בסתר או בגלוי. לוכדי העריקים נעצרו לידם ומרטו ברוחב לב ובשמחה את זקנם. נוסע כאוב, שזעק

עד לב השמים, ניצל. נוסע מתחזה הותיר בידי הלוכדים את זקנו המזויף ונלקח אחר כבוד. העריקים שנלכדו הולקו בו במקום על גבם החשוף בהצלפות מגלב שורקניות, שהותירו את עקבותיהן הבלתי נמחים. המוכים זעקו ואין מושיע. חפציהם הושלכו מהקרן והם נקשרו זה לזה בחבל ארוך, כבני ישראל הגולים על נהרות בבל.

"רק אללה ברחמיו יוכל לעזור לארץ הזאת", לוחש האימאם לשכנו לספסל, "החיים כאן באל-קודס אינם שווים יותר מקליפת השום, שגם מחירו מרקיע שחקים. פעם אמרנו: 'יום עֶסל (דבש) יום בֶּסל (בצל)', והנה גם הבצל בימים אלה יקר המציאות. בשער יפו, ליד הקישלה, הועלו הבוקר על גרדום מאולתר שני עריקים שנמלטו מן השירות בסיני ולא היה לאל ידם לשחד את השופטים, את השוטרים ואת התליינים. גורלם נחרץ במשפט שדה זריז שנמשך פחות מחמש דקות. בשער שכם נתלו לפני יומיים שני פלחים, שברחו אל שדות המזרע ואל עדרי הצאן שלהם. רק צופים מעטים התקהלו לראות את התליינים מעלים אנשים צעירים על הגרדום. ביקשתי מן הנידונים למוות שברגע האחרון לחייהם יעלו את שם אללה ומוחמד נביאו על שפתותיהם, אך הם חתמו את פיהם ורוח כפירה נשבה מהם. אימהות זעקו על אובדן ילדיהם – ואין מושיע. קבצנים, חלכאים ונדכאים, שברי אדם, כרותי גפיים ושתומי עין, מוכי שחין, יחפים וקרועי בגדים, שאפילו הצבא הטורקי מאס בהם. לבם של אלה אדיש למראה גוויות המיטלטלות ברוח בבאב אל ח'ליל, הלוא הוא שער יפו, או בבאב אל עמוד, הלוא הוא שער שכם. הם קרקשו בקופסאות פח והושיטו יד לנדבה בקריאות זעקה: 'צדקה תציל ממוות, צדקה תציל ממוות', 'אללה יעתיכ', 'יתן לך אלוהים. האימהות השכולות יודעות כי הצדקה כבר לא תציל ממוות את הבן היקר שלהן, שגופו נד על עמוד התלייה, ומוכי הגורל בשלהם, ממשיכים לנקר במוחותיהן של האימהות: 'צדקה תציל ממוות! צדקה תציל ממוות!' אחים יקרים, דעו לכם, כי מי שלא

נתלה היום, ימות מחר בחולות סיני ולא יובא לקבר. מי שלא מת בחולות סיני ימות מכלרה."

איש אינו מגיב לדבריו של האימאם הרוחני מזעם, מחשש שמרגלים ומלשינים בשירותו של הסולטן יביאו את דיבתו רעה. שכנו לספסל של האימאם, לוחש לו בפה מסריח משום: "אומרים, כי אכילת בצל מצרי שלם ושני שיני שום ושתיית קנקן מים לאחריהם הם סגולה בדוקה נגד מגפת הכולרה."

"אך לריח השום והבצל אין תקנה," מעוות האימאם את פניו, "אני שונא להספיד הלוויות שבהן המנוח מדיף ריח של בצל ושום."

"כבוד האימאם," אומר אברך משי הדובר ערבית במבטא יידי, "בדבר אחד אין מחלוקת בין יהודים לערבים, שהפרנסה המכניסה ביותר בירושלים בימים אלה היא פרנסת הקברנים. ידיהם של הקברנים היהודים והמוסלמים מלאות עבודה יותר מכל בעלי מלאכה שאין דורש להם בימי משבר אלו."

"מי אמר שאין פרנסה בירושלים? אל תזלזלו בעושי מצבות שביד אמן חורטים על אבן את שם המנוח ומוסיפים לו תארים של צדיק בדורו," מגחך האימאם וכמו לאשש את דבריו נשמע קולו המסתלסל של המואזין מהר הבית על רקע צלצול פעמוני כנסיית הקבר, שאליהם הצטרפו עוד פעמונים, עד שהיו לרקוויאם לעיר שעתידה מאחוריה. למשמע דבריו הקשים של האימאם, מצטרף לשיחה גם יפים, הנזיר הפרבוסלבי בכנסיית 'השילוש הקדוש' במגרש הרוסים, המלווה לנמל יפו את אחרוני הצליינים מרוסיה. ליטף הנזיר את תלתלי הכסף שבעורפו, הביט כלא מאמין באלכסנדר אלכסנרוביץ, והטיף במבטא פטרבורגי את דרשתו שעליה חזר אין ספור פעמים: "דורוגי דרוזיה, חברים יקרים, למרות הסבל, הרעב והמגפות בירושלים, יש תקווה לעיר הזאת. עדיין נולדים תינוקות בירושלים ובפלסטינה כולה, כי לא

ניחם אלוהים בעשותו את האדם." אלכסנדר חש שהנזיר זיהה אותו כאותו יהודי המוכר תשמישי קדושה נוצריים ברחבת 'השילוש הקדוש' במגרש הרוסים. הוא רוצה להתערב בשיחה ואינו מעז. "והמשכיל בעת ההיא ידום," לוחש גבריאלי לאוזנה של מזל-טוב היושבת לצדו.

כשהגיעו צידי העריקים לקרון שישבו בו אלכסנדר, סבטלנה ולנה הקטנה, הדם ירד מפניו אל כפות רגליו. רעד אחז בכל גופו. הוא חשש שאחד הצליינים או הנזיר יפים, העושים דרכם לנמל יפו, יסגירו אותו לציידים. משהתקרב השאווֹיִש [הסמל] עד לטווח נשימה, אלכסנדר העמיד פנים שאינו מבין טורקית, ערבית, עברית, ספניולית או אידיש, ככל בן ירושלים מצוי. הוא גלגל מעט משפטים חסרי משמעות במבטא רוסי והציג בפני הציידים את הפספורט הרוסי החדש ובו תמונתם של גוספדין אלכסנדר אלכסנדרוביץ, גוספז'ה סבטלנה פבלובנה ובתם בת השנה לְנָה בזרועות אֵמָה.

"אני נשבע באללה שפניו של הרוסי הזה מוכרים לי פה מירושלים. אני כמעט בטוח שכבר פגשתי בו. מי יודע אם הוא לא מתחזה?" אומר השאווֹיִש הטורקי לחברו, והנזיר מתאפק שלא לצחוק בקול. כאמן קסמים שלשל גבריאלי לכיסם של שני צידי המשתמטים מג'ידי כסף לכל אחד מהם. לוכדי העריקים, שחשו במטבע המשתלשל לכיסם, עברו לדום והצדיעו לאציל הרוסי ואמרו: "אדוני, זֵיֶאָרָה מְקַבֵּל, תתקבל ברצון תפילתך ליד קברי הקדושים בארצנו הקדושה. סע לשלום לעירך." כשחלפו מעל פניו הוא הביט במבט מלא הוקרה ותודה בנזיר הרוסי ובצליינים שלא הסגירו אותו, נשא עיניו אל קרעי העננים שנעו בשמים הגבוהים והודה לאלוהי אבותיו שמבחן זה עבר עד כה בשלום.

מנהל התחנה הניף דגל ירוק והרכבת יצאה לדרכה בצפירות עזות. הרציף התמלא עשן שחור מהול באדים לבנים של קיטור. סבלים אחרונים ירדו במרוצה מן הרכבת שהחלה נעה לאטה בשקשוק גלגלים. מנהל התחנה, עב בשר וקצות שפמו כשני זנבות עכבר נישאים אל על. מדיו מצוחצחים ומצחייתו האדומה משווים לו מראה של אדמירל הצי הטורקי, שנשלח לכבוש את מלטה ושב על עקבותיו בידיים ריקות, והכריז: 'מלטה יוק', אין מלטה. מנהל התחנה שרק שריקות עולות ויורדות עד שלחיו התאדמו והתנפחו ככדור פורח. התחנה התמלאה והתרוקנה חליפות כבית הלוויות בימי כולרה. רגע אולם הנוסעים היה מלא על גדותיו אנשים, נשים וטף, ורגע ריק מקיר לקיר. שובל עשן שחור והדים מהבילים מדוד הקיטור נשרך מאחורי הרכבת ומילא את הרציף עד מחנק. מזל-טוב לחשה לבעלה: "גבריאֵל, מיו מארידו קרידו, בעלי היקר. אני כל כך נרגשת. הלב שלי דופק כמו גלגלי הרכבת. פעם ראשונה בחיי אני נוסעת ברכבת. פחד מוות הרגשתי כשצידי העריקים חשדו בך. לא הייתה מאושרת ממני היום כשנסענו בדיליז'אנס מביתנו לתחנת הרכבת. חשתי כמו סינדרלה, שאני קוראת עכשיו. כשנסענו במרכבה הרתומה לשני סוסים לבנים שהעלתה תימרות אבק בדרכי ירושלים המאובקות. כל כך אהבתי את מראות ירושלים – את כיפותיה, את צריחיה ואת גגותיה האדומים. יפה היא ירושלים בעיניי וקשה עליי הפרדה מקבריהם של אבא ואימא על הר הזיתים. אפילו מצבה על קברם לא הקמנו עדיין ומי יודע מתי נוכל לכבד את זכרם ולהקים להם מצבה. כשעברנו ליד טחנת הרוח היוונית ואחר כך ליד טחנת הרוח של מונטיפיורי בימין משה חשתי את עצמי גבוהה יותר אפילו מכנפי טחנות הרוח."

"כן קרידה," לחש לאוזניה, "אנחנו נוסעים עכשיו לבוכרה העשירה. תוך שנים אחדות נתעשר ונחזור לארץ הקודש. נבנה בית גדול לתפארת ונקנה דיליז'אנס פרטי עם עגלון שיטפל בסוסים. ממרומי הדיליז'אנס נסתכל על תושבי ירושלים ונשליך מטבעות לעניי העיר," עודד את רוחה. "נקים גם מצבות על קבריהם של ההורים שלך – חכם אלפנדרי-הכהן ושרינה, הנאהבים והנעימים."

"מצבות מהודרות, נכון?"

"מהודרות מאוד."

"בתחנת הרכבת ראיתי את העגלונים מתחננים לפני הנוסעים שייסעו בדיליז'אנס ולא ברכבת. מסע של יומיים במקום שעות אחדות. הם נראו אומללים והסוסים שלהם מצומקים, עור ועצמות."

"אני במקומך, קרידה," סינן גבריאלי מתחת לשפמו, "לא הייתי מרחם על הבלגולס, בעלי העגלות, שהתעללו בנוסעים האומללים. הם הפכו את הנוסעים לדוחפי עגלות בדרך לירושלים... וזאת בנוסף על מחיר נסיעה מופקע ודמי מעבר לבריונים של החאן של באב אל ואד, הקוראים לדמי מעבר בלשון נקיה: 'דמי כוס קפה' ומגישים לך קפה דלוח במחיר יקר. בעליות לירושלים ירדו הנוסעים המותשים בפקודתו של העגלון ודחפו את העגלה העמוסה במעלה הדרך מבאב-אל-ואד ובמעלה הדרך מקולוניה-מוצא. במקום שהעגלה והסוסים יובילו את הנוסעים, הם נאלצו לדחוף את העגלה ולהגיע לירושלים שבורי גב ומותן. מזל שלא התבקשו לשאת על גבם את הסוסים ואת העגלון גם יחד. שלוש פעמים נסעתי בעגלה

– פעם ראשונה, אחרונה ומיותרת. משכתי כאב גב במשך חודש ימים כמזכרת עוון מהנסיעה ומידו הקשה של העגלון המצליף בסוסים העלובים ומוכן להצליף גם בנוסעים. משמים שמעו את תחינות הנוסעים והפילו על העגלונים את מכת הרכבת והאבטובוסים. מה פלא שבבתי כנסת עולים לתורה ומברכים ברכת הגומל וברוך שפטרנו מעונשו של זה. כך יבינו העגלונים, שהבישליק אינו צומח על השפמים שלהם. לבי אומר לי, שכשנשוב לירושלים אחרי כל המלחמות וכשהאנגלים יכבשו את ארץ ישראל וישלטו בה, כבר לא נראה דיליז'אנסים רתומים לסוסים. אבטובוסים גדולים, מפוארים ומאווררים ייסעו בדרכים סלולות באספלט ורכבות אקספרס ידהרו על מסילות הברזל, כמתקנות שבערי אירופה. כשסר משה מונטיפיורי הגיע לירושלים לפני סלילת מסילת הברזל לירושלים, חסכו ממנו את טלטולי הדרך, ויתרו על דיליז'אנס, קשרו ערסל בין שתי פרדות דמשקאיות חזקות במיוחד והשר מונטיפיורי הישיש, כבד הבשר והמפונק, התערסל לו להנאתו בין שתי הפרדות, נים ולא נים, עד שהגיע לירושלים ושומרי ראש חמושים ליוו את שיירתו לירושלים והרחיקו כל חורש רע, "אומר גבריאלי לקול שקשוק הרכבת והצפירות החוזרות ונשנות, שבאו להרחיק את עדרי הצאן מן המסילה.

מזל-טוב, אישה צעירה בת ארבע עשרה בסך הכול, הייתה נרגשת מנסיעתה הראשונה ברכבת. היא הצמידה את שפתיה ואת לחייה לזגוגית חלון הרכבת עד שהיו לממרח בשר. היא נשאה בזרועותיה את חנה התינוקת. שעורה צחור ועיניה בגון האזמרגד. נראה שחלב האם השופע



משדיה המלאים מזן אל זן עיגל את פני חנה הקטנה וטבע שתי גומות צוחקות בלחייה, שהשתלבו היטב עם עיניה הזורחות. חנה בכתה כשגבר עליה הרעב או למשמע צפירות הרכבת, אך לרוב הייתה שמחה וצחקנית ושעשעה את הצליינים הרוסים שחזרו עם אש הקודש לכפריהם. הנוסעים נעצו עיניהם בתינוקת היפהפייה, אך השתויים שבהם התנודדו כספינה בלב ים וחשקו דווקא במזל-טוב אם הילדה.

הצליין שישב מולם לא הפסיק לנעוץ מבטים חומדים במזל-טוב, בעיקר כשחלצה שד להיניק את התינוקת חנה. היא השפילה מבטה כדי שלא להתקל בו. לבסוף הצליין גם פצה פה: "דְּבוֹשְׁקָה, שמי גִנְדִי. יש לך בת יפה, אבל את יפה שבעתיים," החניף הצליין. דמו של גבריאל געש. הוא ניסה להשתיק את הרוסי השתוי כלוט: Ты говоришь ерунду! (אתה מדבר שטויות!).

"ייריי (יהודי), ממתי אתה נעשית רוסי? זֶקֶן רוסי וחליפה רוסית לא יעשו אותך רוסי. ביפו אני כבר אסגיר אותך לגוברנאטור של יפו ואקח לעצמי את אשתך היפה. מילה של גִנְדִי שווה זהב." גבריאל הבין כי צרה צרורה מחכה לו ביפו. לאחר מחשבה קצרה החליט לפעול. "אני נולדתי בפלסטינה, אבל אבות אבותיי נולדו ברוסיה. למה לנו להתווכח?" אמר לו גבריאל ברוסית שוטפת במבטא ארצישראלי גרוני, לתדהמתו של הרוסי.

הגשם טפטף לאטו וליקק את זגוגיות החלון. הצפירות שחזרו ונשנו העירו את התינוקת שפקחה זוג עיניים ירקרקות גדולות, הביטה שמאלה וימינה ופרצה בבכי. מזל-טוב נשאה אותה בזרועותיה וקירבה לפיה של הפעוטה את פטמת השד. מזל-טוב אם צעירה, נערה

שהקדימה להבשיל, דקת גוף' אך שדיה מלאים מזן אל זן. התינוקת מצצה בקול ועצמה את עיניה עד לצפירה הבאה של הרכבת.

"מי הקים את הרכבת? כמה רעש עושים השקשוקים והצפירות והעשן ממלא את הריאות," שואלת מזל-טוב.

'על יוסף ביי נבון כבר שמעת?"

"וכי מי לא שמע? אומרים כי הוא עשיר לא פחות מהבנקאי ואלרו ומקוקיה."

"סיפרו שקוקיה היה חירש. יום אחד לחש בנו לאוזן ימין של אביו: 'יאבא, תן לי חמישה בישליק.' קוקיה משיב: 'יא איבני, תעבור לאוזן שמאל.' עובר הבן לאוזן שמאל ואומר: 'יאבא, תן לי עשרה בישליק.' פניו של קוקיה האדימו כסלק ואמר לבנו: 'יא איבני, תחזור תחזור לאוזן ימין.' כגודל עושרם כך מידת חסכנותם."

"להם יש ארגזים של מטבעות זהב וכסף ואנו נלחמים על כל פֶּאָרָא חסרת ערך."

"למה שלא ילמדו מאהרון שלוש שנתן קרקעות באשראי ובנה את נווה צדק?"

"ומה עם הרכבת?"

"לא אשכח את החגיגה הנפלאה שנערכה לרכבת הראשונה שהגיעה לירושלים. תזמורת של הצבא הטורקי ניגנה מארש, שירי לכת. התזמורת הזאת מנגנת, להנאתם של תושבי ירושלים, בכל יום ראשון בגן אל מנשייה לא הרחק משער יפו, בניצוחו של המנצח קובלסקי. המנצח הניף את חודי שפמו הרוסי, שאורכם לא נפל מאורך שרביטו של המנצח טוסקניני בלה-סקאלה במילאנו. המנגנים צעדו הלוך ושוב לקול רעם התופים והחצוצרות וכל אימת שנגן המצלתיים הקיש בשתי

צלחות הנחושת, הנגנים המבוהלים החליפו צעד וקול הצחוק נשמע בארצנו. מביני דבר ניסו לנחש אם מדובר במנגינות טורקיות או רוסיות או בעיבוד מטורף של קובלסקי. בקהל הרב היו בוכרים כרסתנים ונהנתנים לבושים ג'ומה ססגונית וכיפת קונוס מוזהבת על ראשם, רקדו, שרו ותופפו על הדוֹיָה ונשים בוכריות בשמלות משי פרחוניות רקדו בהנפת שרוולים רחבים. תימנים שדופים וחריפים כפלפל, שזקנם מדובלל ופאותיהם מסולסלות, תופפו על פחי נפט ריקים ורקדו בצעד תימני. כורדים רחבי גרם בשרוֹנָאֵל, שהכפיל ושילש את מידות האגן שלהם הגדול ממילא, הכו בדרבוקות חרס וחיללו בזוֹרְנָה, חליל עץ מונוטוני, ונשיהם מחרות מחזיקות אחריהם בַּדְבָּקָה סוערת, בנפנוף מטפחות ובילל צהלולים. תלמידי ישיבה ורבניהם ממאה שערים כרכרו במחול חסידי ושרו את 'שיר הכבוד' ונשיהם החסודות הדוחפות לפניהן עגלה עמוסה ובטן מלאה. כל בני ירושלים, זקן וטף, יהודים, נוצרים ומוסלמים, כוהני דת של כל הדתות, קונסולים, החכם באשי בגלימת זהב ולצדו בצלאל מבשוב הקוואס, המלווה האישי, לבוש בחליפה של חיל היאניצ'רים ומטה גדול בעל גולת כסף בידו. הולם במטהו על המרצפת ומכריז בקולי קולות: 'ותנו כבוד לתורה'. תינוקות של בית רבן וסתם תינוקות הובאו כדי לחזות בפלאי הקִדְמָה – קטר שחור סבר, שמגיע אל עיר הקודש ירושלים תיבנה ותיכונן תוך פחות מארבע שעות וגורר אחריו חמישה קרונות. עוד יבואו ימים שנוכל לנסוע ברכבת מירושלים לאיסטנבול ומירושלים לאלכסנדריה.

פלחים ומסטורות, שמילאו את הקרונות בתיבות ובסלסילות ריקות, השתלטו על כל סנטימטר פנוי. צחנה של פירות וירקות רקובים עמדה בחלל הקרון הדחוס לעייפה. גם אוויר לנשימה בקושי נותר. בכפר בתיר ירדו פלחים ומסטורות מן הקרון והותירו אחריהם שאריות של פרי וירק שנרמסו תחת רגלי הנוסעים. בכל כמה עשרות קילומטרים שבו ומילאו עובדי הרכבת את דוד הקטר במי מעיין זכים מבארות

העמק שבין הרי יהודה. הרכבת נעצרה בחריקת בלמים עד שהמים בדוד הקטר רתחו והפכו לקיטור שמשך את הקרונות הלאה לכיוון השפלה.

"גבריאֵל קרידו", לוחשת מזל-טוב.

גבריאֵל פיטם את מקטרתו בעלעלי טבק, הצית את המקטרת ושיגר עמוד עשן דרך חלון הרכבת, עשן שנבלע בתוך אדי הקיטור ועמוד עשן סמיך שפלט הקטר ואמר:

"לה פְּרָלָה, פנינה שלי, אנא הקפיד לקרוא לי אלכסנדר או סאשה ואני אקרא לך סבטלנה או סבטה. מה רצית לספר לי?"

"כל הנוסעים ישנים. אינך צריך לדאוג. רציתי לספר לך כי קראתי ב'הצבי' של אליעזר בן-יהודה, כי יש מלומדים, המכנים את הרכבת מסע קיטור, מרכבת ברזל, מכונת קיטור, ואף שמעתי אומרים עגלת אש ורכב אש", אומרת מזל-טוב בעודה נוגסת פלח של תפוח זהב מפרדסי יפן, שזרתה עליו קוֹרֵט מלח.

"קרידה, יושב אדון אליעזר בן-יהודה בביתו בשכונת החבשים, כבודו במקומו מונח, נהנה מהתואר 'מחדש הלשון העברית' ומפקידה לפקידה ממציא חידושי לשון. הוא קרא לעגלת האש בשם המוזר 'רכבת'. לא אתפלא אם המחלה האנושה הזאת רכבת תיקלט על-ידי חובבי לשון עֶבֶר... מאיפה צמחה המילה המוזרה 'רכבת', אם לא ממשפחת המחלות, כמו שחפת, גרבת, גרדת, גזזת, גרענת, אדמת, חצבת, רככת, בִּהְקֵת, דלקת, נזלת, שעלת?" כל חידושי הלשון העברית, מאז בריאת העולם ועד ימינו, מיוחסים לאליעזר בן-יהודה, עורך 'הצבי',

העושה בעיתונו נפשות לכל חידושי ובינתיים הולכים ומשתכחים עמיתיו נסים בכר, ברוך מיטראני ויוסף הלוי, שמקדישים חייהם, כמותו, להחייאת הלשון העברית. תופתעי לשמוע כי המשורר חיים נחמן ביאליק חידש פי כמה יותר מילים בלשון העברית מאליעזר בן-יהודה, שהכול מהללים ומשבחים. אבותינו בספרד ובמזרח ידעו עברית על בוריה. הם התפללו בעברית וקראו בתורה ובשאר כתבי-קודש בעברית. תלמידי חכמים כתבו פיוטים, דברי הגות ופירושים בלשון העברית, כי קוראיהם שלטו בלשון הקודש. הקשר בין יהודים ליהודים ממחזות שונים היה ועודנו בלשון הקודש.

שואף גבריאלי מהמקטרת המעוקלת שלו ונושף עמוד עשן דרך נחיריו ומטה און לדבריה של מזל-טוב: "על אחד הפשקווילים שנתלו במאה שערים קראתי שתיאודור בנימין זאב הרצל לא ידע את לשון הקודש עד יומו האחרון והטיל ספק אם בכל ארץ ישראל יש יהודי אחד היודע מספיק עברית כדי לקנות בעזרתה כרטיס נסיעה ברכבת. אומרים כי הרצל ניסה ללמוד עברית ללא הצלחה גדולה," חושפת מזל-טוב את שיניה הצחורות ופורצת בצחוק רם, שהעירו משנתם ומשכו את תשומת לבם של כמה מן הצליינים הנוסעים אתם בקרון. היא חדלה לצחוק מול העיניים שננעצו בה. היא אימצה את חנה הקטנה לגופה וחלצה שד מתחת לרדיד שכיסה אותה. חנה ינקה בשקיקה ובחנה את סביבתה בעיניה הכחולות, כמאשרת בילדי העולם.

"הנה הקטנה שלנו כבר עצמה את עיניה ונרדמה," מצמידה מזל-טוב את חנה אליה. "אני נושמת את התינוקת היפה שלנו, די גולורִיסָה, הריחנית, ואני חשה עונג עילאי. מה אתה

חושב קרידו, האם נחזור בריאים ושלמים לירושלים? האם כל האנשים, הנשים והטף שנופפו במטפחות לבנות בתחנה ישובו ויפגשו? האם אחיי שגויסו לצבא הטורקי יחזרו מסיני בריאים ושלמים?" לוחשת מזל-טוב בדאגה. אני דואגת גם לגורל אחיי הקטנים שמצאו מקלט בבית היתומים, שאין בו בימים אלה לחם לאכול ובגד ללבוש."

"עדיף בית יתומים דל ומעט תורה על חיי רחוב החשופים לסכנות. ילדי רחוב עוברים מפח אשפה לפח אשפה כדי למצוא קליפות של תפוח אדמה, תפוח זהב או פת לחם עבשה. המגפות והרעב קוטלות צעירים וזקנים. יש יותר מתים מנולדים. כוהני הדת עוד מעיזים לומר בדרשות שלהם כי כל ילד שנולד בימים אלה מביא עמו את הבשורה כי לא ניחם אלוהים בעשותו את האדם. גורלנו בידינו. הכול חרוט בקווים שעל כף ידינו. ריח אבקת שריפה וסכנה ההולכת וקרבה עומד באוויר." אומר גבריאלי למראה הופעתם העלובה של החיילים הטורקים היושבים על רצפת הקרון ורוביהם החלודים תקועים ברישול בין רגליהם, כגבר חדל אונים.

"הביטי מזל-טוב בחיילי האימפריה העות'מנית, ששלטה על ארצות ועל עמים. בגדיהם קרועים, מוכתמים ומקומטים וכל כולם עליבות. אני מניח כי בחלומם הם מפליגים לסטמבול המהוללה שלהם, שם יאכלו כער סְיִמִּיט מצופה בסומסום פריך ונימוח בפה, שנרדה זה עתה מן התנור הלוהט. יטבלו את הסימִיט לתוך קערת קְאִי־מַאק, קרום שמנוני ומתוק, הצף על חלב-צאן, יאכלו בשקיקה ויותר שפתיים לבנות ומלוקקות... ומה יש לאומללים הללו כאן בפלסטינה, מוכת עוני ומחלות? – קדחת, צרעת, גזזת, גרענת ו...רכבת, ועוד כמה קללות שירדו לעולם, ורק פיסת אֶק-מֶק, לחם מעופש ומעלה ירוקת, שאותו

הם טובלים במים מזוהמים ובטנם מתנפחת ככדור רגל. אוכלים ומתים מבלי שהכובש ישתמש אפילו בכדור רובה אחד."

"קרידו, אל תשכח את מחלת הבקשיש. גיבורי הממלכה חומסים את התושבים בדרישת בקשיש."

"קרידה, הבקשיש מציל חיים. אסור להקל בו ראש. אם לא הייתי תוקע מגידי לכיסו של השאווש הטורקי גורלנו היה מר ונמהר. צריך להקים אנדרטה לכבוד הבקשיש, מקבלינו ונותניו. בבוא היום יעמדו חיילי 'האיש החולה' שעל גדת הבוספורוס' עם רוביהם המיושנים והחלודים מול האימפריה הבריטית שצבאה חמוש בתותחים, במכונות ירייה, במכונות משוריינות, בסוסים דוהרים ואפילו באווירונים הצופים מלמעלה על כל מערכות האויב ומצאתי כתוב ב'דואר היום' שהאנגלים המציאו מין רכב משוריין ההולך על שרשראות, נראה כחבית ושמו טנק. יורה פגזים מבלי שהאויב יכול לפגוע בו. קוטל בלי רחמים ויד האויב אינה יכולה להזיק לו. לאנגלים יש שפע של מזון ושתייה והגנרלים שלהם מלומדי מלחמה מנעוריהם. בצבאם משרתים חיילים מכל רחבי האימפריה ובהם אוסטרלים חובשי מגבעות חאקי רחבות תיתורה, סיקים הודים חובשי טורבנים ועל כולם עולים חיילי הגורקה מהרי ההימלאיה שבנפאל. עם של לוחמים אמיצים, שסימן ההיכר שלהם הוא פגיון הקוֹקָארי, שבו הם מחסלים את יריביהם מבלי להניד עפעף. אזרחי ירושלים האומללים יעמדו בתווך בין האנגלים לטורקים, ויהיו בשר תותחים. יזעקו ואין מציל. האנגלים יציבו תותחים על הרי ירושלים, כי ירושלים הרים סביב לה, ויפגעו בכל מטרה שיחפצו בה. ילדים, נשים, צעירים וזקנים ימותו במלחמה שאינה נוגעת להם וביתם הדל ייחרב לעולמי עד. 400 שנה מושלים כאן העות'מָנים ולא עשו למעננו ולמען אבותינו דבר, חוץ מתחנות הרכבת בירושלים ובמבואות יפו ומגדלי שעונים, שהציבו

ברחבי האימפריה לכבודו של הסולטן עבדול חמיד השני' לציון 25 שנים לשלטונו, הם לא עשו דבר.

"ומה עם הקישלה בעיר העתיקה?" שאלה מזל-טוב, "זאת לא תרומה של הטורקים?"

"תופתעי לשמוע כי מוחמד עלי, שכבש את ארץ ישראל ושלט בה עשר שנים, הוא שבנה את המבנה כארמון קיץ. העות'מנים הפכו אותו לכלא אימתני. הם הותירו את ארץ הקודש שוממה ומנוונת, עם ביצות מוות. לתושבי הארץ אין מקורות פרנסה, והיהודים חיים על 'חלוקה', נדבות עלובות של יהודים טובים בגולה, שרובן הולכות לכיסיהם של הפקידים, האמרכלים והשד"רים. הספרדים שולחים שליחים למגרב כדי לאסוף תרומות למען אחיהם העניים בירושלים, ואלה לא זוכים לפרוטה שחוקה מכספי קהילתם בצפון אפריקה, ונאלצים לקבץ נדבות ליד הכותל, בעיר שאין לה מה לתת. מה פלא, שרבי דוד בן שמעון, רבם של המוגרבים, פרש מהעדה הספרדית והקים את 'מחנה ישראל', שכונה לתפארת שקדמה לנחלת שבעה."

"קרידו", אמרה מזל-טוב בקול רועד, "אבא שלי עליו השלום אמר תמיד כי בן אדם צריך להאמין במשהו. בלי אמונה אין תקווה. אני פוחדת מהמלחמה בין האנגלים לטורקים. כדורים ופגזים יהרגו חפים מפשע. אני דואגת לחנה הקטנה שלנו. תינוקת בת פחות משנה. תראה איך היא מביטה בנו בעיניה התכולות ובוטחת בנו. מחייכת ומאושרת ולא יודעת שאנו חיים בעולם מטורף. אני מודאגת מגורלם של הצעירים שלא ראו דבר בחייהם, והמוות מצפה להם. מוות של רעב, מחלות ואש תותחים, מה יהיה קרידו?"

"מה את דואגת? אומרים כי 'משך החיים הוא מסע אל המוות'. את הטובים מאתנו חוטף המוות. בתכריך אין כיסים ושום אדם לא לקח אתו עד היום אפילו בישליק אחד."



"מי יודע מה מצפה לנו ולחנה היפה שלנו? היא חשה שאנו מדברים עליה והיא צוחקת עם השן האחת הצומחת בפיה."

"קרידה, עדיין מחכות לנו הפתעות בדרכנו מירושלים לנמל יפו. מי יודע מה הרעים האלה זוממים ביפו עצמה. מי יערוב לנו שבאנייה הרוסית לאודסה לא יתנכלו לנו ואחר-כך ברכבת שתוביל אותנו למחוזות בוכרה."

"ומה יקרה גבריאלי, אם לא נמצא כסף או לחם בבוכרה? מה יקרה אם נרעב ללחם? איך נגדל את חנה שלנו? ממה אנו נחיה? אין לנו תקווה בירושלים ומי יודע אם יש לנו למה לקוות בבוכרה. לבי אומר לי שאם היה זהב ברחובות בוכרה, למה יהודים בוכרים עולים לארץ ישראל ומשאירים אחריהם אוצרות אופיר אלה. קרידו, אולי גם אתה תמים לא פחות ממני?"

נפלה שתיקה. חנה פרצה לפתע בבכי ונצמדה לשד של אמה. היא ינקה בשקיקה ועיניה הולכות ונעצמות. החלב חלחל מזוויות פיה והיא נרדמה. שפתיה נעות וקולה לא יישמע. גבריאלי ממשיך ללחוש לאוזניה של מזל-טוב: "הטורקוס, יקצר אלוהים ימיהם, סוללים מסילות ברזל להובלת צבא... טוב שאנחנו בורחים מכאן. עוד מעט תיפסק תנועת הרכבות לאזרחים, והרכבות יעבירו רק גייסות. כדי להסיק את הקטרים הם כורתים את כל יערות ארץ ישראל. הם כרתו עצי איקליפטוס שנטעו הבוכרים העשירים בשכונתם. בארץ יוקדת מחום השמש, העצים הם חבל ההצלה שלנו. האלון, האיקליפטוס, הברוש ואף עצי זית, חרוב ושקד נכרתים ומותירים לנו ארץ צחיחה שסלעיה חשופים ומסנוורים, בלי טיפת צל. הגשמים סוחפים את האדמה הפורייה מן ההרים אל הים הגדול. עם שאין לו כבוד לעץ סופו שייכחד, כי האדם עץ השדה."

הם ישבו שתוקים והביטו בנוף החולף על פניהם מלווה בתימרות עשן ובהבל דוד הקטר. ריח עז של גחלים שרופים חסם את דרכי הנשימה.

"קרידו, תראה איך הצליינים הרוסיים, שנושאים פנסי אש הקודש שקנו ממך, מאוהבים בחנה שלנו," הִפְרָה מזל-טוב את השתיקה שנפלה ביניהם. "הם כל הזמן אומרים על חנה שלנו: 'קֶרְסִי'בִּיא... קֶרְסִי'בִּיא'. אני חושבת שהם אומרים שהיא יפה בלי עין רעה."

"כן, חנה שלנו באמת יפה בלי עין רעה...יש לה עיניים דומות לעיניים שלך. הם עוד יכולים לחטוף ילדה יפה כמו חנה ולקחת אותה לאיזו עיירה עלובה ברוסיה."

"שאני אמות... שאני אמות... בלי הילדה הזאת אין טעם לחי".

[ח]

מנהיג קבוצת הצליינים, שנטשו את המחרשה ברוסיה ובאוקראינה ועלו במסע צליינות לארץ הקודש, החזיק כל העת את פנס הרוח שלו ובו אש הקודש שנלקחה מחגיגת ליל הפסחא. הוא ישב ממול גבריאל ומזל-טוב ובחן את חנה התינוקת. מזמן לזמן פקח את עיניו ולא הפסיק לנעוץ מבטים חומדים גם במזל-טוב. תחילה השפילה את מבטה מול מבטיו הנוקבים, כדי שלא להיתקל בעיניו החורשות רע, שהבהיקו מתחת לגבותיו העבותות. הוא לא הִרְפָּה והמשיך לנעוץ מבטים ולקרוץ בעיניו. בסופו של דבר, גם פצה פה וחזר ואמר לה ברוסית:

"עלמת חן, בתך יפה, אבל את יפה שבעתיים."

"דסטאטצ'נה, אטו נבוזמוז'נו, מספיק, הדבר בלתי אפשרי. ככה לא מדברים עם אישה נשואה ואם לתינוקת," אמר גבריאל בחריקת שיניים. המענה של ראש הצליינים לא איחר לבוא:

"שתוק ז'יד, שמעתי אותך לוחש עברית לנערה היפהפייה היושבת לצדך. ממתי נעשית רוסי? על מבטא רוסי כמו שלך מוציאים להורג בפטרבורג, באודסה ובקייב. כמה שילמת כדי להיות רוסי? – זָקן רוסי, שפם רוסי, מגפיים וחליפה רוסיים לא יעשו אותך רוסי לעולם. אני זיהיתי אותך מיד כאותו יהודי מתחזה, שמוכר תשמישי קדושה לנוצרים בפתח כנסיית הקבר ובפתח כנסיית 'השילוש הקדוש' במגרש הרוסים. כבוד הנזיר יִפִּים מנע ממני להלשין עליך בפני צידי העריקים בתחנת הרכבת בירושלים. אני יודע שהטורקים מחפשים אותך כמי ששפך את דמו של צעיר נוצרי כדי לאפות מצות לחג הפסח שלכם. אני חוכך בדעתי אם להסגיר אותך לקאִיִּמְקָם של יפו."

גבריאל חרק שיניים. דמו געש. פניו אדמו מזעם. בנסיבות אחרות, בירושלים עירו, הוא היה מכה את החצוף עד שלא היה מותר על מקומה עצם שלמה אחת בגופו על שפגע בכבודו ובכבוד אשתו. הגויים הרשעים האלה לפני שעות אחדות כרעו ברך לפני המדונה ובנה יזוס. התפללו לאבינו שבשמים ועכשיו מסוגלים לעשות מעשים מגונים. ריח הוודקה שנדף מפיו של ראש הצליינים שימש דגל אדום. הוא חיפש אמתלה לפתוח בקטטה, מתוך תקווה שהאימפריה הצארית תחוש לעזרתו בסיוע חבריו היושבים בקרון.

משהתלהטו הרוחות, הנזיר יִפִּים, אב הכנסייה ב'שילוש הקדוש' שבמגרש הרוסים, שליווה את שיירת הנוסעים בדרכם לנמל יפו, ניסה להרגיע את הרוחות. הוא ליטף את תלתלי הכסף שבעורפו ואת זקנו הצחור שנשפך על חזהו, ואמר בקולו הרך את דרשתו הידועה: "דִּרְגִּי דְרוּזְיָה, גם בימים קשים אלה לא ניחם אלוהים בעשותו את האדם. כל

בני אדם שווים בפני אלוהים. הבה נתפלל שישכון שלום בין תושבי פלסטינה והצליינים. את ידידנו גבריאֵל, שלפתע הפך לאלכסנדר, אני מכיר מזה כמה שנים. הוא יודע לכבד את הצליינים הרוסים ומדבר אתם בנועם. תירגעו שניכם. אני מלא תקווה שיום אחד גבריאֵל יאמץ את אמונתנו."

הניסיון להרגיע את הרוחות היה לשווא. מנהיג הצליינים השתוי נפנף באש הקודש שבידו ואמר בקולי קולות: "אם כבוד הנזיר יפים לא יסגיר אותך למושל של יפו, אני אסגיר אותך. אדאג שהמושל של יפו יתלה אותך בשער העיר או ישלח אותך למות בעבודת פרך וברעב במדבר סיני. אם תשרוד את יפו ותמשיך אתנו לאודסה, אני מבטיח לך ששם חייך יהיו שווים כקליפת השום. ז'יד, כשאראה את גווייתך מתנדנדת מעל עמוד התלייה, שיוצב בין הסראיה החדשה לבין השעון של עבדול חמיד, אעשה חסד עם אשתך היפה ועם התינוקת המתוקה שאותה אאמץ לי לבת."

גבריאֵל הבין כי צרה צרורה ממתינה לו ברכבת, ביפו ואולי גם באודסה. ההופעה הרוסית שלו לא הסתירה את זהותו. הוא ידע כי מוז'יק שיכור גרוע מבוגדן חמלניצקי ומכנופיית המרצחים שלו בפרעות ת"ח ות"ט. ידיו של גבריאֵל רעדו מזעם. בראשו עברה מחשבה קטלנית להשליך את הצליין המחוצף הזה לתהום מקרון הרכבת כשתעבור על אחד הגשרים של הרי יהודה. מזל-טוב, שידעה את מזגו הרוחני של גבריאֵל היכול להמיט אסון על שניהם ועל חנה התינוקת, נעצה בגבריאֵל זוג עיניים דומעות. כהרף עין הוא נרגע בתחושה שכל מילה מיותרת תביא לאסון כבד יותר.

"אבא שלי המנוח, התחננה בפניו, "נהג לומר 'לִשְׁוֹן רֶכֶּה תִּשְׁבֵּר גֶּרֶם'. דבר אתו ברכות אנא." גבריאֵל ליטף את ראשה של מזל-טוב ואמר ברוך: "את צעירה כל כך וחכמה כמו סבתא מנוסה בת מאה." למרות

הכעס האצור בו, פנה גבריאלי לצליין בקול רך וברוסית שוטפת: "דורוגי טוֹבֵרִיש, רֶזֶרְשִׁיטֵּ פֶרדסטביטסיא – מוֹיא אימיא גוספדין אלכסנדר אלכסנדרוביץ, מוֹיא זֵ'נא אימיא סבטלנה פבלובנה ומוֹיא דוצ'קה אימיא לָנָה, חבר יקר, הרשה לי להציג את עצמי – שמי אלכסנדר אלכסנדרוביץ, שמה של אשתי סבטלנה פבלובנה ושמה של בתנו לנה. מרגע שראיתי אותך מתפלל ובידך אש הקודש, חשתי שאתה אדם טוב ומאמין באלוהים... אני נולדתי בפלסטינה, אבל אבות אבותיי נולדו בסמרקנד שבטורקסטן הרוסית. מתוקף זה אני נושא אזרחות רוסית. אני גאה בתרבות הרוסית ואני נאמן לצאר בפטרבורג. למה לנו לריב ולהתנהג כאויבים? בוא נישאר ידידים. באנו מעיר השלום ועלינו לנהוג בכבוד זה בזה. הנזיר יִפִּים מכיר אותי משער הכנסייה כבר כמה שנים ויודע שמעולם לא פגעתי באיש ואני מכבד מאוד את הצליינים הרוסים ואת אמונתם הפרבוסלבית, אמונה שמאמינים בה מאות מיליוני בני אדם..."

הנזיר יִפִּים הנהן בראשו ואץ לחבק ולהרגיע את מנהיג הצליינים. מיד לאחר מכן, חיבק את גבריאלי. ריח של קטורת מנזרים עלה ממדיו של הנזיר. "דרך אגב גִנְדִי," הוסיף הנזיר והפתיע אפילו את גבריאלי, "הקְאִימְקֶם, המושל של יפו בהא אל-דין, והסובאשי, מפקד המשטרה בסראיה של יפו, הם ידידים אישיים של גוספדין אלכסנדר אלכסנדרוביץ. אפילו ג'מל פאשה מושל ארץ ישראל הוא ידיד אישי שלי," הגזים הנזיר יִפִּים, "חבל שתושלך לכלא ותפסיד את הנסיעה באנייה היוצאת מחר מיפו...."

"כלא טורקי, שאלוהים ישמור," הוסיף גבריאלי, "האסירים בבתי הכלא הטורקיים אוהבים בשר לבן, בעיקר אחוריים של אסיר רוסי. תזדקק לתחתוני פח כדי להגן על עצמך אדוני, אם אתה מבין את כוונתי."

הנזיר יִפִּים התחנן: "תירגעו! תירגעו!" המהומה הפכה לקול דממה דקה. גבריאֵל היה הראשון שהִפֵּר אותה:

"דורוגי טובריש, קאק ואַשֶׁה אימיא? חבר יקר, מה שמך?" שאל גבריאֵל.

"שמי גֶנְדִי וְאַסִּילִי נִיקוֹלַיִבִּיץ", השיב הצליין וטפח בגאווה על חזהו.

"תוכל לקרוא לי סאשה", אמר גבריאֵל.

"תוכל לקרוא לי גֶנְדִי", אמר המוז'יק בהיסוס.

חיוך רחב עלה על שפתיו של הנזיר יִפִּים. לנגד עיניו ראה את שער ספרו של לב טולסטוי: *Boйна и мир* - 'מלחמה ושלום', והוא מלמל: "דראגי דרוזיה, הגיעה השעה לעבור ממלחמה לשלום, ל'דְרוֹז'נָה נְאֻדוֹב' (אחוות עמים)". גבריאֵל גלגל עלעלי טבק בתוך פיסת נייר דקיקה ויצר סיגריה, הדביק אותה בקצה לשונו, הגיש אותה לגֶנְדִי והציע לו אש ידידותית. סיגריה שנייה גלגל לעצמו. השניים נעמדו מול החלון הפתוח של דלת הקרון, שאפו ופלטו עשן בגניחות הנאה ארוכות. העשן שנפלט מפיהם התמזג בעשן השחור של הקטר ובאדים הלבנים שיצאו מארובת הקטר ו...בריח המבחיל של וודקה המהול בצחנת ריקבון של דגים מלוחים. כשעברה הרכבת מעל גשר בשפלת יהודה והתהום רבצה מתחתם, חזרה וחלפה בראשו של גבריאֵל אותה מחשבה מטרידה – לפתוח את דלת הקרון ולדחוף את גֶנְדִי אל התהום הפעורה. כמו במפתיע גֶנְדִי השתוי חיבק את גבריאֵל חיבוק של דב רוסי והכריז: "סאשה, אני בטוח שזאת ראשיתה של ידידות טובה. פתגם ידוע אומר, שהאהבה ניתנה לעיוורים, אבל הידידות באה מהכרה."

אי אפשר לשלוח איש כזה למותו, חשב גבריאֵל. הנזיר יִפִּים שהצטרף אליהם לשיחה ביקש מִגִּנְדִי: "בוא נשקיע מאמץ קטן בסאשה ונהפוך אותו עד לסוף הנסיעה לפרבוסלבי אמתִי. יהודי שמוכר תשמישי קדושה נוצריים כבר עשה את חצי הדרך, אנחנו נשלים את המחצית השנייה... סֶפֶר לוֹ גִּנְדִי אֵיךְ עבר מסע הצליינות שלך ושל הקבוצה שבאה אתך." וגנדי סיפר: "מי יודע מתי תחודש תנועת הצליינות הרוסית לפלסטינה. אנחנו בורחים עכשיו מארץ אוכלת יושביה עם משטר רקוב, אבל הרפתקאות יש כאן בשפע. כל יום שאתה קם ומוצא את עצמך חי ונושם עליך להודות לאלוהים... יצאנו מאודסה ליפו. עברנו את הים השחור, עצרנו באיסטנבול ומשם עברנו את הבוספורוס והדרדנלים. הים האגאי סער והספינה דמתה לקליפת אגוז וביקשה להתפרק. ראינו את המוות מול העיניים. הבנו אז את התחושה של יונה הנביא שברח מפני אלוהים. הצליינים שמילאו את הספינה פנו בתפילה לַיְזוּס ולמריה. הספינה כמעט טבעה על נוסעיה. כשהגענו לים התיכון הים נרגע ואנשים התחממו והשתזפו על הסיפון. לא היינו יחידים בים. השנה הגיעו לנמלה של יפו שלושים אניות עם צליינים – רוסים, יוונים, ארמנים ולטינים. בנמל הופעל מגדלור שמשך פתאים לאובדנם בלילות. בזה אחר זה התנפצו ספינות וסירות אל מול סלעי מגור. מאז ומעולם הסלעים הגנו על יפו מפני שודדי ים. ספינות המשחית והסירות של הפיראטים התנפצו בזו אחר זו על סלעי יפו. רק הסוורים של יפו, בריונים חסונים ושרירנים, אלימים ומטילי מורה, חבושים תרבושים אדומים ומכנסי כותנה תפוחים, יודעים להשיט בתושייה את סירותיהם בין הסלעים בכל שעות היממה. סירותיהם הגדולות קישרו בין הרציף לבין האניות בלב ים. מי שציפה שאנדרומדה הכבולה בשלשלות ברזל תצא לעזרתו מן הסתם לא שמע על מאהבה פרסאוס, שדהר על סוסו המכונף, נעץ קלשון במפלצת ששמרה עליה ושחרר את אנדרומדה מכבליה. הסוורים של

יפו הביטו בבוז בסלע אנדרומדה וגלגלו את חודי השפם שלהם. ככייסים מיומנים הם שלפו תכשיטים מנוסעות מבוהלות ושלשלו אותם לתוך מכנסי השָׁרְוֹאֵל. הם נשאו על זרועותיהם החסונות את הנשים כבני חורין ואגב כך מיששו פינות נסתרות בגופן שהצנעה יפה להן, והן, מוכות הלא, עיניהן מביעות תחינה ומבקשות על נפשו להגיע לחוף מבטחים.

"גִּנְדִּי, סֵפֶר לוֹ עַל הַצְלִינִיּוֹת שֶׁהֵבִיאוּ אִתָּן פַּעֲמוֹן לְבֵית לֶחֶם," בִּיקֵּשׁ הַנְּזִיר.

"סֵפֶר אֶתָּה כְּבוֹד הַנְּזִיר יָפִים," בִּיקֵּשׁ גִּנְדִּי, וְהַנְּזִיר סִיפֶר: "הָאֲנִיָּה עֲגָנָה הָרַחֵק מֵהָרָצִיף, מֵעֵבֶר לִסְלֵעַ אֲנִדְרוּמָדָה. מִנוֹף הָאֲנִיָּה הוֹרִיד לִסִּירָה גְדוֹלָה פַּעֲמוֹן נְחוּשֶׁת עֵנֶק, שֶׁשָּׁקֵל חֲמִישָׁה טוֹנוֹת. הָעֲנַבֵּל לִבְדּוֹ שָׁקֵל רֶבַע טוֹנָה. פַּעֲמוֹן מִפּוֹאֵר שְׁאֲמָנִים נוֹדְעִים יִצְקוּ בִּפְטֵרִבּוֹרֵג. הַפַּעֲמוֹן הוֹכֵנס לְתוֹךְ גָּלִיל עַץ. בְּמֵאֲמֵץ אֲדִיר וּבִעֲזָרַת מִנוֹף הוֹרֵד הַפַּעֲמוֹן עַל הָרָצִיף. כִּמָּה מֵאוֹת צְלִינִיּוֹת כִּפְרִיּוֹת חֲסוֹנוֹת גִּלְגְּלוּ אֶת אֲרֻגְזֵי הָעֵץ הָעֲגוּל וְבוֹ פַּעֲמוֹן הַבְּשׂוּרָה. גִּלְגְּלוּ מִיפּוֹ וְעַד בֵּית לֶחֶם וְכָל הַדֶּרֶךְ שָׁרוּ זְמִירוֹת לְכָרִיסְטוֹס וּמְרִיָּה, וְהַפַּעֲמוֹן עָנָה לָהֶם בְּצִלְצוֹל עֲמוּם וּבְחֲרִיקוֹת עַץ. הַצְלִינִיּוֹת עָלוּ הָרִים וִירְדוּ בִּקְעוֹת וְכָל אוֹתוֹ זָמַן גִּלְגְּלוּ אֶת הַגָּלִיל שָׁבוּ טִמּוֹן הַפַּעֲמוֹן. גֶּשֶׁם זִלְעָפוֹת שִׁירָד לִפְתָּע גֶּרֶף שְׁלוֹשׁ צְלִינִיּוֹת שֶׁנִּסְחָפוּ אֶל מוֹתָן בְּזֶרְמִים הַשּׁוֹצְפִים שֶׁל הָרִי יְהוּדָה. סִלְעִים וְעִצִּים נִעְקְרוּ וְנִסְחָפוּ לִים הַתִּיכּוֹן אוֹ לִים הַמוֹוֹת. לְמִרְבֵּה הַצֶּעֶר, לְמִירוֹת כָּל הַחִיפּוֹשִׁים שֶׁלָּנוּ, גּוֹפּוֹתֵיהֶן שֶׁל אוֹתָן נָשִׁים קְדוּשׁוֹת לֹא נִתְּגָלוּ עַד כֹּה."

גִּנְדִּי נִיגַב דְּמָעָה שֶׁהִתְדַרְדְּרָה בְּקִמְטִים שֶׁעַל פָּנָיו, שֶׁלֶף בְּקוֹבּוֹקוֹן וּוּדְקָה וּבְקִבְקָב כִּמָּה לְגִימּוֹת נַחֲמָה אֶל תוֹךְ גְּרוֹנוֹ הִיבֵשׁ. "אֲנִי שׁוֹתָה לְנִשְׁמַתָּן שֶׁל הַצְלִינִיּוֹת הַקְּדוּשׁוֹת וּמִתְפַּלֵּל לְנִשְׁמַתָּן," הִתְנַצֵּל.



"הפעמון הגיע לבית לחם?" שאל גבריאלי והנזיר יִפִּים השיב: "הייתה זאת הַקְרָבָה מצדן. אם למות אז למות בטרם סנטה, בארץ הקודש. זו זכות להיקבר באדמה שעליה דרכו רגליו של כריסטוס. לאחר כשבועיים של גלגולי פעמון וגלגול נשמות, מלווה ביגון על אובדן חברותיהן, הגיע הפעמון לבית לחם, עיר הולדתו של יזוס. מאות נשים שבורות גב, חבולות, כואבות ואבלות ורגליהן וידיהן מיובלות הגיעו סוף סוף לבית לחם. הצלייניות נעמדו נפעמות מול כנסיית המולד ושרו שירי שבח ותהילה לישו ולמריה. בפתח הכנסייה קיימנו מיסה וריחות של עשן הקטורת מילאו את חוצות בית לחם. בחשש גדול פתחנו את גליל העץ... לדאבון הלב מצאנו שהפעמון נסדק בטלטלות הדרך."

"כבוד הנזיר יִפִּים, חברי גוספדין גִּנְדִּי, ניחם אותם גבריאלי, "יא קְרַאִינָה אוגורצ'ן, אני מאוד מצטער, אומרים כי פעמון סדוק הוא כמו לב שבור, הזועק לעזרה ואין מציל. הפעמון הזה, ששמע תפילות וראה הרבה דמעות בין יפו לבית לחם, יצלצל עוד שנים רבות וישמיע תפילות של לב שבור."

"כן, כן, בעיר הולדתו של כריסטוס ישמעו צלצולים עצובים של פעמון סדוק, המתאבל על נשים מאמינות, ששילמו בחייהן ולא זכו לקבר," אמר הנזיר יִפִּים.

"הדרך לירושלים מלאה שודדי דרכים. איך אתם מתמודדים אתם?" שאל גבריאלי וגִּנְדִּי השיב: "פלסטינה הפכה למאורת שודדים. אנו שוכרים סוסים במחיר 8 פרנק ליום לכל סוס ו-5 פרנק ליום בעבור כל פְּרָדָה. בהסכם בין הצאר לסולטן ליוו גִּפִּרים חמושים ברובים מיושנים ומצוידים בחרבות את השיירות לירושלים ולא תמיד הצליחו לעמוד מול שודדי הדרכים. הנועזים והמסוכנים שבשודדים הם שודדים, השומרים על מסורת קווקזית של אבותיהם ואבות אבותיהם שהיו

שודדי דרכים. הם מזנבים בנשרכים מאחורי השיירה, בוזזים את רכושם וכמו כן גם גובים דמי מעבר. לא אחת במו עיניי ראיתי שגפירים טורקיים עושים יד אחת עם הבנדיטים האלה ומתחלקים בבקשיש שאנו משלמים כדי שהשיירה תגיע לירושלים לשלום. הצליינים שלנו שהגיעו עייפים, חולים ותשושים למסע צליינות בארץ הקודש, הם טרף קל לשודדים, הן בעלייתם לירושלים והן בשובם ממנה.

"גִּנְדִּי, אני בטוח שהרכבת תשאיר את השודדים בלי פרנסה," אמר גבריאֵל.

"אל תדאג סאשה, עכשיו הם עלולים לקבל דמי חסות על רכבת שלמה."

בתוך תוכו גבריאֵל לא בטח במנהיג הצליינים שהמשיך ללטוש עין במזל-טוב שלו. החשש מפני הלשנה לקאי־מָקָם של יפו הדאיגה אותו למרות המילים המתקוות של הנזיר. נָקֶרָה במוחו האַמְרָה של זקני ירושלים: 'אין אמונה בגוי, אפילו בקבר ארבעים שנה'. הסגרה של יהודי משתמט משירות צבאי למושל יפו תהיה דקירת מוות בגבו של היישוב היהודי בארץ ישראל ותסייע להידוק הקשרים בין המושבה הרוסית והממשל הטורקי. גבריאֵל הוציא מכיסו ספר תהלים זעיר, הושיט אותו למזל-טוב "תקראי כמה מזמורים. אנו זקוקים לחסדי שמים." מזל-טוב קראה בלחש וגבריאֵל מלמל בעל-פה: '...לא-יִתֵּן לְעוֹלָם מוֹט לְצִדִּיק. וְאַתָּה אֱלֹהִים, תוֹרֵדֵם לְבָאֵר שַׁחַת, אֲנָשִׁי דָמִים וּמְרָמָה, לֹא-יִחָצוּ יְמֵיהֶם; וְאֲנִי, אֶבְטַח-בָּךְ...!'

[ט]

ירושלים הלכה והתרחקה. הרכבת התפתלה בנחל שורק וכבשה לה נתיב בעמק המישורי. בעצירות התכופות הם יצאו אל הטבע. ריח של שדות ירוקים נישא באוויר הצח, הרחק מזוהמת העיר שבין החומות.

ריחות גרניים, רוזמרין וזעתר מילאו את הנחיריים. רקפות, כלניות, חרציות ופרחי בר סגולים ואדומים שימשו תפאורה. ציוץ ציפורים וצווחות טורפים התמזגו עם צפירות הרכבת ושקשוק הגלגלים. מסילה באורך 87 ק"מ ו-176 גשרים הפרידה בין ירושלים ליפו – השער לעולם ולחופש. במסלול המפותל היו מקורות מים שהרוו את צימאונם של הקטרים ששיוועו לעוד ועוד מים. עצי איקליפטוס וברושים ויערות אלונים נכרתו והיו לגזרי עצים להסקת קטרים. כמויות אין סופיות של גזרי עצים הושלכו מקרון השרות לתא הבעירה – מוקד האש הלוחטת, שהרתיחה את המים שבדוד עד שהפכו לקיטור שנדחס אל המנוע והתניע את הרכבת על המסילה במהירות הולכת וגדלה ואפילו לחמישים קמ"ש הגיעה בשיאה. מרכבת האש השחורה דהרה אל יעדה, לשם תגיע אולי בעוד ארבע שעות ואולי בעוד שש שעות, הכול תלוי במילוי הקטר במים ובהמתנה לרתיחת המים והפיכתם לקיטור. מזמן לזמן תבעו הנוסעים מהקונדוקטור לעצור את הרכבת כדי לדשן ולהרוות את שדמות ארץ הקודש. הקונדוקטור עבר בין הנוסעים וביקש מהם להיות ערניים במהלך עצירותיה של הרכבת. שבוע קודם, בשעה שהרכבת עצרה באחת התחנות כדי למלא מים, נוסע מהכפר בתיר שכב על הפסים בתנוחת מרגוע. עד מהרה נרדם ולא חש שהרכבת יצאה לדרכה... גבריאלי לא יכול היה להתאפק וקרא בנעימה של ההפטרה לאזניה של מזל-טוב: 'והיה יעקוב למישור'...

הצפירות ושקשוק הרכבת הבריחו בעלי כנף השמימה, וצביים ושפני סלע נסו למצוא מקלט. עדרי צאן התפזרו לכל רוח, והרועה נותר אובד עצות. רק העזים השחורות המשיכו באדישות גמורה לכלות את שרידי העצים שהותיר לפליטה הצבא העות'מני. ענן עשן התאבך מאחורי

הקטר השחור והשחיר את פניהם של הנוסעים והעיק על נשימתם.  
אדי קיטור ריחפו כענן וגררו אחריהם את הקרונות.

כמו משום מקום דהר פרש לקראת הרכבת המזדחלת  
לאטה. מהירותו של הפרש הלכה וגברה. עד מהרה הדביק  
את הרכבת ומסר לנהג הקטר איגרת ממנהל הרכבת ביפו.  
הוא המשיך לדהור לצד הרכבת עוד כברת דרך קצרה עד  
שנהג הקטר קרא את האיגרת ושיגר את תגובתו.

לעת ערב הגיעה הרכבת ליפו. התחנה עמדה כחיץ בין שכונת מנשייה  
הערבית לבין שכונת נווה צדק היהודית. עגלונים התחרו זה בזה  
והורידו מחירים. "אדון אלתר", זועק העגלון לסופר ש. בן-ציון, "יעלה  
כבודו על העגלה ולא נִגְבָּה ממך אפילו מטליק אחד. זוג נחמד זה  
והתינוקת נוסעים ליפו לחאן מנולי הארמני. נעבור דרך נווה צדק ונוריד  
אותך בפתח ביתך." גבריאלי העמיס על העגלה את תיבת המטען.  
מזל-טוב נשאה את חנה התינוקת, שהביטה בעיניה הגדולות  
והבהירות לכאן ולכאן כמגלה עולם חדש. ממרומי העגלה סקרו את  
השמים ואת הים התכולים. נחשולים השתברו על סלע אנדרומדה,  
כמו ביקשו לבשר בשורות רעות על מלחמה ההולכת וקרבה. ביפו  
החיים עדיין היו רגועים לעומת ירושלים. "דעו לכם רבותי, כי כבוד  
גדול נפל בחלקכם לנסוע עם הסופר הדגול ש. בן-ציון," אומר העגלון  
לנוסעיו, "במו עיניי ראיתי כי נחצ'ה, בנו השלישי או הרביעי, מגלה לא  
רק כישרון כתיבה אלא גם כישרון ציור. אומרים כי נחצ'ה החולמני  
מכנה את עצמו 'נחום גוטמן' ואינו פוסק מבוקר ועד לילה לכתוב  
סיפורים פרי דמיונו ולצייר את אשר רואות עיניו, כאילו היה צלמנייה.  
בעזרת השם עוד נשמע בערי יהודה ובחוצות נווה צדק, על הצייר נחום  
גוטמן."

"לאט לך ר' מנדל ה'בלעגולה' – בעל העגלה. אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכל השאר שלא בפניו. מעט ענווה לא תזיק לי ולנחום בני," אמר ש. בן-ציון ושאל: "מהיכן הגעתם ידידיי הצעירים?"

"מירושלים... רוחות של מלחמה מנשבות כבר בסמטאות ירושלים," אמר גבריאלי. "הצבא הטורקי מגייס את כל החלכאים והנדכאים. עריקים מועלים לגרדום בשערי העיר. כאן בפרברי יפו יש תחושה של שלווה."

"יודעי דבר אומרים כי הגחלת גם ביפו לוחשת ולוחכת ואין לדעת מה ילד יום," אמר ש. בן-ציון, "שכנינו הערביים במנשייה לוטשים חרבות ומחכים ליום פקודה. בבוא היום יעשו יד אחת עם העות'מנים. אומרים כי מושל ארץ ישראל ג'מאל פאשה הודיע על כוונתו לגרש את תושבי תל אביב. קבל עולם יגורשו גם הערבים מיפו, אך בשיטת הדלת המסתובבת ישובו עם ערב לבתיהם במנשייה ובעג'מי שביפו."

שעת ערביים ירדה על נווה צדק. תשושים מחום היום ומן הלחות הכבדה יצאו דיירי נווה צדק מבתיהם הלוהטים כדי לקלוט משבי רוח, בריזות שבאו מן הים ונשאו על כנפיהן ריחות של פרחי הדרים. ברחובה הראשי של נווה צדק צעדו הלוך ושוב הרב קוק, רב העיר והמושבות, שאמר דברי תורה ודן עם האדונים שלוש וגזל על פרשת השבוע בהר-בחוקותי ועל הפטרת ה' עוזי' שבספר ירמיהו טז. יוסף חיים ברנר ודבורה בארון שוחחו על הסיפור 'עגונות', שראה אור בכתב העת 'העומר' מאחד שמואל יוסף צ'צ'קס. משהבחינו בעורך ש. בן-ציון קראו לו כאיש אחד: 'ר' אלתר, ב'העומר' דנים אנו ובאותו צ'צ'קס שזוכה לתשבחות. "העגלון עצר את העגלה וש. בן-ציון הצטרף לחבורה. "עכשיו שחברנו ש. בן-ציון ירד מן העגלה והצטרף לחבורת הסופרים של נווה צדק, יכול אני לומר לכם כי אני המשורר הטוב בין

העגלונים וכמה משירי אפילו פורסמו ב'העומר' של ש. בן-ציון, "אמר ר' מנדל העגלון בגאווה. באופק עמדו באותה השעה אניות שהגיעו מאודסה, וביקשו לפרוק בני אדם ומיני טובין והמתינו להעמיס תפוזי יפו' וצליינים השבים למולדתם ואש הקודש בוערת בעצמותיהם ובאמתחתם. והעגלון ממשיך: "רבים מן המהגרים היהודים שהגיעו בשנים האחרונות לפלסטינה בנו תחילה את ביתם ביפו בצפיפות גדולה. משצר היה המקום והתחלואה גדולה, יצאו מיפו ופנו צפונה אל אדמות הכורכר שאינן ראויות לגידול תפוחי זהב. האדמות היו בבעלותו של חלפן הכספים אהרון שלוש. ברצותו לקדם את רעיון הקמת השכונה היהודית החדשה, הקל על תנאי הרכישה: את הקרקע מכר בפחות משווייה האמתי ובתשלומים נוחים לתקופות ארוכות. בגלל האיסור לרשום קרקעות על שמות של נתינים זרים ומתוך אמון בלתי מסויג ביושרו ובניקיון כפיו של אהרון שלוש, הסכימו הרוכשים שהקרקעות יישארו רשומות על שמו גם לאחר שנבנו עליהן הבתים. אומרים כי לפני כמה עשורים המושל הטורקי מחמוד אבן נבוט, בעל האֶלֶה, נטל בכוח מקלו את ממונם של יהודים ונוצרים וקומם את יפו מחורבנה. הוא בנה מסגדים ואפילו סֶבִּיל, שוקת שאבניה נלקחו מעתיקות קיסריה ואשקלון, לשבירת הצימאון ביום שרב. המושל של יפו חֶסֶן בֶּק בנה מסגד מפואר בצפונה של יפו, בתחומי שכונת מנשייה, כדי לחסום את התפשטותה של העיר העברית. המסגד נבנה מכספי יהודים ונוצרים ובראשו צריח גבוה שחולש על כל סביבותיו. לצורך הקמת המסגד, אותו הקדיש לעצמו, העסיק חֶסֶן בֶּק פועלי כפייה רבים ביום ובלילה, כדי להשלים את המלאכה במהירות. המאמץ היה רב כל כך, עד שלא מעט מהפועלים נפצעו ואף מתו במהלך הבנייה."

ר' מנדל, המשורר בעל העגלה, המשיך לספר ולהתפייט על מחוזות שירתו: "ברכה גדולה לעיר הביאו הטמפלרים הגרמנים, שעשו חיל

במלאכה, במסחר ובתעשייה. הם ייצרו עגלות ויפו חוברה לירושלים בקו טלגרף. הפרדסים הרבים מסביב לעיר הפיצו ריחות מענגים של פריחת הדורים ויפו הייתה לנמל הייצוא הגדול של פרי הדר מפלסטינה. תוך כמה עשורים העיר הזעירה שבה חיו בדוחק כמה אלפי בני אדם הייתה לעיר ואם ובה ארבע רבבות בני אדם. אחינו הציונים קנו מהאפנדים אדמות ונטעו עליהן פרדסים ובוסתנים. בתי אבן לבנים פזורים בין מדשאות דשא לצד חלקות ורדים. אחד הבתים הוא בית אל-עזי שבנה לפני כ-150 שנה הגביר ח'ליל, שבבעלותו כ-50 אלף דונם ו-30 כפרים יושבים על אדמותיו. בלילות ירח שועלים מייללים אל המשאבה השואבת מים מן הבאר ומזרימה מים חיים אל ברכת ההשקיה בקול תקתוק של אורלוגין שאינו עייף לרגע. פריחת ניצני ההדרים ממלאה בניחוחותיה את הנשמה ואת הנשימה ומשם ממריאים הם על כנפי הרוח אל ארץ יהודה וירושלים."

העגלה הגיעה לפאתי יפו, סמוך למגדל השעון שנבנה לא מכבר במרכז כיכר השוק הגדול של יפו. הם נשאו עיניהם אל מרומי המגדל הנאה בן שלוש קומות ובראשו צריח אירופי, פעמון ושני שעונים משני צדדיו. ר' מנדל סיפר: "אחים יקרים, אתם מביטים בשעון שהקים לתפארת מוריץ שיינברג, שען וצורף יהודי מיפו. המגדל הוא אחד מששה מגדלי שעון שנבנו בארץ ישראל במלאות עשרים וחמש שנים לעלייתו לשלטון של הסולטן עבדול חמיד השני בעזרת תרומתם של תושבי העיר, ובראשם יוסף בֶּק מוֹיָאל. הוא אחד ממאה מגדלי שעון שנבנו ברחבי האימפריה העות'מנית כולה. המגדל בנוי מאבן כורכר, וצורתו מזכירה כנסייה אירופית. בראש המגדל כובע נחושת, שבו שני שעונים ופעמון המצלצל אחת לחצי שעה. ממקום זה צפיתי בהנחת אבן הפינה ביום 1 בספטמבר 1900 למניינם, במעמד הקאִיִּמְקָם, פקידי הממשלה ונציגי הדתות. כיכר השעון הוא מרכז שלטוני חשוב ביפו עירנו. כאן הסראיה, מקום משכנו של המושל, כאן מסגד

אלמחמודיה ולחרדתם של פושעים כאן נמצאים הקיִשְׁלָה – בית הסוהר המרכזי ותחנת המשטרה, שכל הבא בשעריה דבש אינו מלקלק, "אמר העגלון כשהוא מלקק את שפתיו ואת שפמו בהנאה של חתול דשן שמצא קערת חלב.

לתדהמתם של גבריאֵל ומזל-טוב לא היה קץ. בעודם שומעים את הסבריו המפורטים של ר' מנדל, הבחינו בגוספאדין גִּנְדִי, מנהיג הצליינים, הולך קוממיות בדרכו מהסראיה, בית המושל.

"האם הרשע הזה הסגיר אותנו?" שאלה מזל-טוב ולא ציפתה למענה.

"סאשה!" צעק גִּנְדִי בלבביות לא אופיינית. השניים נפלו זה בזרועותיו של זה.

"מה עשית אצל הקאִימֶקֶם?" שאל גבריאֵל.

"שילמתי בקשיש למושל כדי שלא ישליך לכלא את אחד הצליינים השיכורים שלי... הזְקָנָה קפצה עלי... שכחתי להסגיר אותך... אולי אעשה זאת כבר באודסה...הבקשיש שם זול יותר." גִּנְדִי חיך חיוך מרושע.

"זו בדיחה לא מצחיקה ולא ידידותית," פסק גבריאֵל.

ליד מגדל השעון עמד טור ארוך של עגלות בקו יפו-ירושלים שחיכו לשווא לנוסעים. הפרשות הסוסים משכו להקות של זבובי אשפתות זהובים והסירחון נישא השמימה כענן מצחין של בואש. אם עשן הרכבת הנוסעת לירושלים גרם סבל לנוסעים, שבעתיים סבלו נוסעי העגלות מהפרשות הסוסים, המושכים את העגלות לירושלים בתוך סְחִי וּמָאוֹס.



"משמאלנו סוּק צֵלָאֲחִי, הַבָּזָר של יפו, הנושא את שמו של צלאח א-דין, כובש ירושלים מידי הצלבנים," מסביר ר' מנדל העגלון, "מבוקר ועד ערב השוק מלא מפה לפה." גבריאלי, מזל-טוב וחנה בזרועותיה ירדו מן העגלה ועשו דרכם אל סוק צֵלָאֲחִי.

שרידי פירות וירקות עדיין נותרו על דוכני הפלחים, שהגיעו עם שחר מן הכפרים. זה מכבר התפוגג נקטר השדות וטל שחרית שכיסה את הפירות העסיסיים. לצד סלסילות הפלחים פעלו בשוק המקורה סוחרי בדים ססגוניים, משי וסטין ובדי מנסורי לייצור שמיכות ומזרנים. צורפי זהב וכסף הציגו את מרכולתם מאחורי ארונות זכוכית נעולים. החורנים בשרוןֶאֱל שחור הלבנו כלי נחושת בבדיל, שהותך מעל בור של אש. מדוכני הַבֶּשְׂמִים עלו ריחות של הֶל, קינמון, ציפורן וזֶנְגִיל, שהתמזגו עם ארומה של קפה קלוי שנישאה מן הארובות וריחפה מעל הצריחים, שמהם קראו המואזינים את המאמינים לתפילה של ערב. חניוני בהמות המשא הלכו והתרוקנו – גמלים, סוסים, חמורים ופֶרָדוֹת נפרדו מן השוק. קריאות הפלחים שהכריזו על פרי וירק בקולי קולות הלכו ודעכו. נשמעו רק צניפות סוסים ונעירות חמורים, געיות בקר ופעיות צאן המובלים לטבח, וקריאות שבר של עופות ההולכים לשחיטה. סוק אֶ-דִיר שבבעלות הכנסייה היוונית האורתודוקסית התחרה עם סוק אֶלְבֶּטְרֶק, שוק בבעלות הפטריארכיה בירושלים.

סוחרי תכשיטי זהב וכסף, בדי משי יוקרתיים, חלפנים ואביזרי נדוניה לכלה צעירה כבשו כליל את עיניה ואת לבה של מזל-טוב שלא זכתה לכל אלה. רצענים הטליאו נעליים וחייטים פרמו, גזרו, תפרו וחידשו בגדים משומשים.

"בעזרת השם, בעזרת השם, שם בבוכרה נהיה עשירים מופלגים, וקודם שנשוב ארצה ארכוש למענך שמלות משי פרחוניות בעלות שרוולים רחבים, צמיד עשוי ממטבעות זהב שעליהן חרוט דיוקנו של ניקולאי, ענק ועגילים עשויים מדמעות זהב, גם אבנה לך ולילדינו בית מאבני גזית, בירושלים שלנו," אמר גבריאל למזל-טוב ועיניה אינן שבעות למראה העושר הנוצץ בחנויות הזהב של יפו.

פה ושם שבו ונתקלו בצליינים הרוסים, שאף הם חיכו לבוא הספינה היוצאת לאודסה למחרת היום. הם שבו והצביעו על חנה, התלהבו מיופייה בקריאות "קֶרְסִי'בֵּיָא קו'קֶלָא," בובה יפה. מזל-טוב רחצה את פניה של חנה, ישר והפוך, במימי הֶסְבִּיל, סגולה נגד עינם הרעה של הצליינים הרוסיים. הרוכלים הערבים של יפו, כעמיתיהם בירושלים, בזו לצליינים הרוסים, שקמצנים מהם לא היו בכל ארץ ישראל. הם הביאו עמם את מזונם – צנימים ושומן חזיר. תמורת ח"י רובלים הם נסעו בספינה לארץ ישראל וכבוד גדול לא הביאו לעם הרוסי. מכל עבר נשמעו טענות על מסעות הקודש של האיכרים הרוסים ששותים וודקה בלי חשבון, בעוד המוסלמים מתנזרים מאלכוהול, לפחות למראית עין. ערב חזרתם לעיר מולדתם הסתובבו בחוצות יפו צליינים שיכורים, הוללים ללא גבול, שפגעו בצניעותן של נשות יפו המסתתרות מאחורי רעלה, למורת רוחם של תושבי יפו והנזירים הפרבוסלבים שליוו אותן. משטרת המוסר העות'מנית נכנסה לפעולה, עצרה שיכורים וגבתה בקשיש..

יותר מכול, הרשים אותם בניין א-סְרַא'יָה אַל-גִּ'דִּידָה, בית הממשל החדש, הסמוך למגדל השעון. דיליז'נסים מפוארים שעמדו בפתחו שימשו רכבי שרד לאדוניה של יפו. בפתח הבניין, על שרפרפי קש, ישבו ליד שולחנות זעירים כותבי

בקשות בטורקית, בערבית ובעברית. סביבם כרעו פלחים ובדווים ופשוטי עם שאינם יודעים קרוא וכתוב, או שהלשון הטורקית הממלכתית אינה שגורה בפייהם. כותבי הבקשות הרבו במליצות ובמתק שפתיים. הם העלו את הדברים בכתב מסולסל. כך כתבו בקשות למושל העיר וגוללו בפניו את מצוקותיהם. בודד בפינתו ישב משורר נידח מנווה צדק, שתמורת סכום קטן כתב איגרות אהבה לארוסות הנמצאות במרחקים. כיד הדמיון הטובה עליו טבל המשורר לעת מצוא את קולמוס הנוצה בקסת הדיו וכתב בכתב רהוט אמרות שפר מלאות רוך, עונג וגעגועים מהאהוב, שנפשו יוצאת אל יונתו בחגווי הסלע, בבת עינו. דבש ונופת צופים זלגו מכל מילה. גבריאלי הניח את מזוודת העץ, מזל-טוב ישבה עליה. אומר כותב הבקשות: "אדוני, יש לי נוסח של איגרת מתוקה מדבש שאותה תוכל לשלוח לאהובתך באשר היא שם. אני כותב שירה זכה וטהורה המכופפת אפילו לב של אבן. העלמה העקשנית ביותר תהיה רכה כפרח בגן המלך," אמר כותב הבקשות.

"לא, אינני רוצה את הנוסח המתקתך שלך," אמר גבריאלי, "אני גם לא רוצה שיום אחד כבוד המשורר והסופר ישתמש במכתבי בתוך רומן מעשה ידיו להתפאר. אני אכתיב לך את איגרת האהבה שלי לאהובתי ואני דורש שלא תשתמש בה לעולם."

מזל-טוב לא הבינה מאין נפלה עליה המכה הזאת. היא הייתה בטוחה שגבריאלי אוהב רק אותה, בכל נפשו ובכל מאודו. צער ושברון לב נגרמו לה כבר בתחילת האיגרת. רחמיה נכמרו על עצמה. מי זאת האישה שגבריאלי מרעיף עליה בקולי קולות מילות אהבה אצל כותב בקשות אלמוני ביפו ערב צאתם אל הים הגדול:

על-משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי;

הִנֵּה יָפָה רַעֲיָתִי, עֵינֶיהָ יוֹנִים, מִבַּעַד לְצִמְתָּהּ; שְׁעָרָה כְּעֶדֶר  
הָעִזִּים,

כָּלָה יָפָה רַעֲיָתִי, וּמוֹם אֵין בָּהּ. מִה-יָפוּ דִדְיָה אַחֲתִי כָּלָה;  
מִה-טָבוּ דִדְיָה מִיּוֹן, וָרִיחַ שְׁמָנֶיהָ מְכַל-בְּשָׂמִים. נָפֶת תִּטְפֶּנָּה  
שְׁפָתוֹתֶיהָ, כָּלָה; דָּבֵשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנָהּ, וָרִיחַ שְׁלֹמֹתֶיהָ כָּרִיחַ  
לְבָנוֹן.

הִיָּפָה בְּנָשִׁים; יָפָה אֶת רַעֲיָתִי כְּתִרְצָה, נְאוּה כִּירוּשָׁלַם; אַחַת  
הִיא, יוֹנָתִי תַמָּתִי – אַחַת הִיא לְאַמָּה, בָּרָה הִיא לְיִלְדֻתָּהּ;  
מִי-זֹאת הַנְּשָׁקָהּ, כְּמוֹ-שָׁחַר, יָפָה כְּלָבָנָה, בָּרָה כַּחֲמָה –

שִׁמְיִנִי כַחוֹתֶם עַל-לֶבֶךְ, כַּחוֹתֶם עַל-זְרוּעֶךְ, כִּי-עֲזָה כַּמּוֹת  
אַהֲבָה, קָנְשָה כְּשֹׁאֹל קִנְיָהּ.

כותב הבקשות קרא את האיגרת בניגון ובהטעמה לפני הקהל שהסתופף סביבו. מזל-טוב שמעה ולא האמינה. פרצה בבכי קורע לב: "אתה בוגד... אתה בוגד... למה הבאת אותי עד יפו כדי לשלוח אותי לעזאזל. היית מגרש אותי כבר בירושלים. גם כלפי שפחה לא נוהגים כך. שברת לי את הלב. אין אמונה בגבר, אפילו בקבר ארבעים שנה... עכשיו סוף סוף גילית את פרצופך האמתי. למה לא נתת לי למות בלילה הנוראי ההוא. חבל שחג'י ישמעאל לא רצח אותי באותו הלילה. חבל. הצלת אותי מידיו, כדי לשפוך את הדם שלי כאן ביפו לעיני חבורות רחוב. אני יושבת כאן על התיבה כמו גולם, התינוקת בזרועותי, ואתה שמח וטוב לב כותב מול עיניי מכתב אהבה לאהובתך הארורה. את כל שיר השירים שרת לה. את כל מילות האהבה בעולם אמרת עליה. ואני כלום. נאֲדָה. נשארתי בודדה בעולם, בלי אבא ואימא, בלי האחים שלי. אמרו לי שאתה שדכן ערמומי, שאתה לא ישר ולא רציתי להאמין. אהבתי אותך בכל נשמת... אני רוצה למות... אם חנה הקטנה לא הייתה בידי הייתי קופצת עכשיו מתחת לגלגלי הרכבת או מתחת לגלגלי

דיליז'נס ונרמסת תחת פרסות הסוסים. אני רוצה לחזור ברכבת הראשונה לירושלים."

הצופים הסקרנים והעגלונים שהתקהלו ליד כותב הבקשות הצטרפו לדמעותיה ולגניחותיה של מזל-טוב. גם חנה הקטנה הצטרפה למקהלת הבוכים. דמעותיה של הקטנה הבליטו ביתר שאת את עיניה היפות, שנדמו לזוג אזמרגדים, כעיניה של מזל-טוב אמה.

"אין יפה מאישה בוכייה, עיניים דומעות יפות כאור יקרות," התפייט ר' מנדל העגלון, גדול המשוררים בקרב העגלונים של נווה צדק.

"כמה רוע יש בעולם," צרחה אישה פרועת שיער ממר לבבה, "ח'ואג'ה, אינשאללה תמות... יָהּ עֶקְרוּט... למה אתה בוגד באישה יפה כל כך? אימא של בובה מהוויטרינה. בוקרה-פיל-מישמיש תמצא אישה כמוה. אני קצת משוגעת ויכולה להגיד לך ששום אישה לא תיקח מַגֵּנוֹן כמוך. אם אני הייתי הקאימקם של יפו הייתי שולחת אותך לקלאבֹוש בקינְשָׁלָה של יפו לכל החיים. שם תבלה עם העכברושים ועם הבן כלב שלא רוצה לתת לי גט וכמעט רצח אותי. שם יחגגו על התחת השמן שלך."

"טוב," התעלם גבריאל מצרחותיה של האישה. הוא פנה לכותב הבקשות שסיים לעטר את האיגרת: "עוד לא השלמתי את האיגרת. אנא כתוב ואל תחסיר מילה:

מזל-טוב, אהובת לבי,

אני נסחף לחוף הגעגועים

כשאֵת חנה בתנו את חובקת.

אֵשׁ מְלֻבֵּי – וַמְעִינִי זָרְמִים.

תִּפְתְּ בְּלֻבִי – אֶבֶל עֵינֵי כִימִים.

צִחוּ דְמָעִי – וְהֵם כָּדָם אֲדָמִים.

מי שליבו קם לתחייה בידי האהבה

נכונו לו חיי נצח.

תמיד תהיי האחת, ואין אחרת.

אוהבך עד אחרית הימים אהובה.

כותב הבקשות נשף על האיגרת כדי לייבש את הדיו. גבריאל חתם בשולי האיגרת ומסר אותה מגולגלת לידי מזל-טוב וחיוך רחב נסוך על פניו. הוא ציפה לתגובתה המופתעת של מזל-טוב, ואכן, הכאב והבכי של מזל-טוב הפכו בן רגע לצחוק פרוע חסר שליטה. היא צחקה וצחקה והצחוק היה לבכי קורע לב.

"הכול ציפיתי ממך קרידו," יבבה, "אבל להתגעגע אלי כשאני לצדך?"

"אהבת אמת היא געגוע למי שעדיין חי לצדך," השיב לה והצמיד אותה ואת חנה הקטנה לגופו.

ר' מנדל העגלון מנווה צדק לא הסתיר את התרגשותו. בעיני רוחו של משורר העגלונים נרקם ברגע זה שיר. הוא צחק בפה נטול שיניים ואמר: "אני ר' מנדל, המשורר הטוב ביותר בין העגלונים של נווה צדק, אני מבין בשירה אני. מראה לך של בריון ואיש אגרוף ובתוכך פנימה מסתתרת נשמה של משורר ושל ילד. אתה איש בעל אלף פרצופים אתה. שילבת באיגרת שלך את מילות האהבה הנצחיות של המלך שלמה ולא שכחת את משורר האהבה טדרוס אבולעפיה. אשריכם ישראל. מניסיוני אני יכול לערוב לכם, שאם גם יהיו לכם קשיים בחיים אתם לא תיפרדו לעולם.

"מַעֲלֵשׁ, יֵא חוּג'ה, אֶתָּה שְׁאֵטֵר," אמרה בקול מתון האישה הצורחת, "עשית מכולנו מִסְחָרָה. חשבת שגם אתה מנוול כמו מבקש נפשי אַבּוּל-בֶּנֶת ימח שמו וזכרו, שהשאיר אותי עם ארבע

בנות בגיל חופה והוא מבלה בנעימים בחברת העכברושים בבית  
האסורים של יפו."

בפתח מסגד אלמחמודיה עצרו גבריאלי ומזל-טוב ליד סֶבִיל סולימאן  
ושתו לרוויה. העגלון ר' מנדל מנווה צדק נצמד אליהם כעלוקה  
והמשיך לחלוק לגבריאלי שבחים על הבנתו בשירת ישראל כשהוא  
מתיז רוק לכל עבר. שמעו השלושה את הצלצול ממגדל השעון ונשאו  
ראשם.

"עלו בטובכם על העגלה וניסע לֶחָאן של מינולי הארמני, הנחשב  
לטוב שבֶּחָאנים של יפו. מקום ראוי לאדם ולבהמה. אצלו נפגשים  
סוחרים, מהגרים ועולים ובעיקר עולי רגל נוצרים ויהודים," אמר  
משורר העגלון.

העגלה נכנסה למתחם הֶחָאן. בחצר חנו כרכרות וסוסים, ובמחסנים  
נפרקה סחורה. ריח חריף של הפרשות סוסים עמד באוויר. מטס  
הצדעה של זבובי זבל קיבל את פניהם בזמזום של מנוע שאיבה. "אל  
דאגה," אמר העגלון, "הדיירים גרים בקומה השנייה, שאווירה צח  
יותר."

גבריאלי נשא על כתפיו את תיבת העץ ובו המטען, בעוד מזל-טוב  
נושאת את חנה הסקרנית על זרועה. הם נכנסו לאולם רחב מידות  
שתקרתו עשויה קמרונות. בצמוד לקירות הוצבו דִּינְאָנים – ספות  
טורקיות רכות, מצופות קטיפה אדומה. על הרצפה נפרסו שטיחי  
פרס ובוכרה ופה ושם גם שטיחי קילים טורקיים. על הדלפק הצר  
והגבוה עמדו עששיות נפט כבירות ולצדן שרפרפי עץ וקש נמוכים.  
מכל עבר נשמע בליל שפות – ערבית, רוסית, אידיש, גרמנית,  
ארמנית ו...עברית. ישבו השניים וכרו אוזניים. בעל הבית הארמני  
סניור מינולי הציג את אשתו סילביה, כלתו ובנותיו. הן הושיטו ידיהן

לאורחים וקדו בסבר פנים יפות. עד מהרה הוגשה לגבריאֵל נרגילה מעלה עשן. ניחוח של קפה טוב בעבע מעל רמץ פחמים והדיף ארומה של הָל. משרת בעל שפם עבות, חבוש תרבוש אדום, לְסוֹטָה שחורה ואברקיים אדומים, הגיש קפה בפינג'נים זעירים, שאותם מחזיקים בין הבהן לאצבע. סניור מינולי קירב שרפרף קש ליד אורחיו, סידר את עניבתו וסיפר להם על נפלאות עירו:

"מקומה של עיר הנמל יפו על צומת דרכים היסטוריות. בימינו היא עיר שוקקת, שבה מתנהלים חיי מסחר, תיירות וספנות. חמישה קווי ספנות מבירות ואלכסנדריה מגיעים למימיה. מכיכר השעון יוצאות שלוש דרכים יבשתיות עתיקות. בדרככם מירושלים ודאי נשמתם את ריחות הפרדסים. במזרח משתרעים פרדסי תפוחי-זהב ולימונים, שכולם זהב טהור. יפו מפורסמת בעולם בפרדסים שלה ותפוחי-זהב שלה נושאים את השם JAFFA. אלו פירות גן עדן וסגולה לבריאות טובה ולאריכות ימים. גם האבטיחים הנמכרים בשוקי יפו גדולים ועגולים כפגזים בתותחי נפוליון, ירוקים מבחוץ ואדומים מבפנים והדבש ניגר מזוויות הפה ועם כל נגיסה יורים את הגרעינים השחורים מחלל הפה לחלל העולם. ודאי שמע אדוני, כי יפו שבין החומות הייתה מקור למחלות, ממש כפי שקרה בירושלים שבין החומות."

סניור מינולי חייך חיוך ערמומי מתחת לשפמו הגזוז. גבריאֵל שאל: "למה תחייך גוספדין מינולי?" "גוספדין אלכסנדר, אני מסתכל בפספורט שלך, שומע את המבטא הרוסי שלך ואני מחייך," אמר סניור מינולי. גבריאֵל נאלם דום. הוא ידע כי בעלי החָאנים הם המלשינים של השלטונות. הם גם מדווחים לשודדים על איזו פרוסת לחם מרוחה החמאה. גבריאֵל התנצל והלך למנוחת לילה בחָאן.



[י]

למחרת באור ראשון המתין להם ר' מנדל משורר העגלונים כדי להסיעם אל הנמל, שממנו יפליגו בסירה בין סלעי המגור אל האנייה הרוסית המפליגה לאודסה. סיפר ר' מנדל העגלון מבלי שנשאל: דעו לכם אחים יקרים, כי בנמל הופעל מגדלור שמושך פתאים לאובדנם. סירות גדולות מקשרות בין הרציף לאניות בלב ים. סלעי המגור מגנות על העיר מפני שודדי ים, שספינות המשחית שלהם התנפצו לא אחת אל סלעי יפו. רק הסוורים של יפו, בריונים חסונים ושרירניים, אלימים ומטילי מורא, חבושים תרבושים אדומים ומכנסי שְרוּןֶאֱל רחבים, יודעים להשיט בתושייה את סירותיהם בין הסלעים. מי שציפה שאנדרומדה הכבולה בשלשלות ברזל תצא לעזרתו מן הסתם לא שמע על מאהבה פרסאוס שדהר על סוסו המכונף, נעץ קלשון במפלצת ששמרה עליה ושחרר את אנדרומדה מכבליה. הסוורים הביטו בסלע אנדרומדה וגלגלו את חודי השפם שלהם בבוז. הם שלחו יד ברכוש העולים לארץ והיורדים ממנה ונשאו על זרועותיהם את הנשים היפות וצחות העור ומיששו כבני חורין פינות נסתרות בגופן, שהצנעה יפה להן.

גבריאֵל ומזל-טוב הקשיבו לו בחצי אוזן וציפו לרגע שייפטרו ממנו.

עד מהרה, סוור עז שפם נשא בזרועותיו השריריות את מזל-טוב הנושאת בזרועותיה את חנה הקטנה. בתוך המולת הנוסעים הוא תלש בהינף אחד מעל צווארה את רביד הזהב ושלשל אותו לאזור חלציו, לשְרוּןֶאֱל התפוח, שכיסה את פלג גופו התחתון. גבריאֵל חד-העין הבחין בגנב ובלי היסוס אחז בגרונו ודרש את הרביד, בעוד הסירה מיטלטלת מעלה ומטה בגלים הגבוהים. הסוור הכחיש

נמרצות מתחת לשפמו העבות: "באללה שלא לקחתי דבר!" משלא הרפה ממנו גבריאֵל הוא פתח במטר קללות: "אֵינְעֵל בְּבוֹר אֶלְגִּ'בֶּק אֶלְקוֹדֶס (ארורה האנייה שהביאה אותך לארץ הקודש); אני נשבע באללה ובנביא מוחמד שלא ראיתי רביד ובוודאי שלא לקחתי." גבריאֵל אחז באבנט שעל מותניו של הסוור ובמשיכה עזה הפשיל את הַשָּׁרוֹן וְאֵל וגילה לעיני כל את ערוותו המצומקת של הסוור. גבריאֵל טמן ידיו ודלה את הרביד מתוך מכנסיו של הסוור. עמיתיו של הסוור הוכו בתדהמה ועד מהרה פרצו בצחוק רם מתוך השפמים העבים. "יא מֶלְעוֹן, ארור, ראיתי שתלשת את הרביד מעל צווארה של אשתי," אמר גבריאֵל בערבית שוטפת. "מה חשבת, שאנחנו צליינים רוסים שאתה יכול להתעלל בהם?" קולו הרועם והתוקפני ומראהו הגברתני של גבריאֵל לא הותירו ברירה לסוור המושפל. הוא לא אמר מילה והגביה את מכנסיו התפוחים. הספנים החסונים יצאו מן המזח לעבר האנייה שהמתינה במים העמוקים. הסירה העמוסה אדם וחפצים היטלטלה מעלה ומטה בין סלעי המגור והסוורים המיומנים הובילו את הסירה אל מדרגות האנייה 'קטרינה הקדושה'.

"יצאת בחדסד," אמר לו רב עטור זקן במבטא אשכנזי, "הרשעים האלה יכלו לנעוץ שִׁבְרָה בלבך ולהשליך אותך לים מאכל לדגים."

"לא ירחק היום ונמל עברי יקום בתל אביב והסוורים של יפו ייעלמו לעד," אמר גבריאֵל בעודו נושא את תיבת העץ העמוסה לעייפה.

[יא]

מלחי האנייה הפנו את גבריאֵל, את מזל-טוב ואת התינוקת חנה אל הסיפון העליון, שכבר היה מלא מפה לפה בצליינים רוסים שחזרו לארצם עם אש הקודש שאותה הבעירו בכנסיית הקבר בחג הפסחא. השמש יקדה מעל ראשי הנוסעים שביקשו לחסוך בעלות הנסיעה

וויתרו על מגורים בתא נוסעים. הנוסעים על הסיפון העליון היו חשופים גם לגשם קיץ פתאומי או לכדורי ברד. חלק מן הסיפון העליון היה עמוס בתיבות של תפוחי זהב תוצרת יפו. כמה מן התיבות כבר נפרצו ותפוחי הזהב עברו מיד לפה, והמיץ המתקתק נזל לכל עבר.

התינוקת שובבה את נפשם של הנוסעים ובעיקר את הצליינים שהביטו בזוג עיניה הכחולות שהתחרו במימי הים התיכון. הם שבו וחזרו КРАСАВИЦА КУКЛА – בובה יפה. חנה השיבה לצליינים בחיוך עם שתי גומות חן ושן בודדת אחת.

"איך נעמוד בחום הנורא? השמש יוקדת והסיפון בוער," התלוננה מזל-טוב.

"אל תתלונני מזל-טוב. יש לנו מזל שלא יורד ברד ואין גשם זלעפות ורוח סערה. הים די רגוע. אני מקווה שעד אודסה יפקוד אותנו מזג אוויר טוב."

'קטרינה הקדושה' צפרה צפירות ארוכות ויצאה לדרך. מן הארובה נפלט עשן שחור שזיהם את דרכי הנשימה והשחיר את פני הנוסעים שעל סיפון האנייה. גֶנְדִי לא גרע עין ממזל-טוב ששטפה את פניה הצחים של התינוקת ליד ברז האנייה כדי להסיר מעליה עין רעה. המכל הזרים מים חומים בטעם חלודה.

"דְבוֹשָׁקָה, את יפה. התינוקת שלך דומה לך. שתיכן כמו השמש והירח," אמר גֶנְדִי. מזל-טוב התרחקה ממכל המים כל עוד נפשה בה ורצה אל גבריאֵל.

"למה את חיוורת כל כך?" שאל.

"לא חשוב... לא חשוב."

"זה שוב בן הזונה הרוסי?" שאל, "עדיף שינקה את מצפוני ולא רק את פניו ואת ידיו המזוהמות."

"קרידו, אני לא אתרחק ממך. אני פוחדת מהעיניים הרעות של הרוסי הזה והצליינים שלו, שמסתובבים כל הזמן עם פנסי האור הקדוש שלהם."

"כמה חבל שאין לנו תא משלנו. השמש יוקדת והסיפון בוער," חזרה ורטנה.

"תודה לאל שלא יורד גשם. אין רוחות סוערות והים די רגוע," הרגיע גבריאֵל.

חלפו כמה יממות. הם איבדו את חשבון הזמן. הם היו שזופים כתחתית של קדרה על גחלים. האנייה התקרבה לפתחו של הים האגאי. מזל-טוב אימצה את חנה אל שדיה ועטפה אותה בשמיכה קלה. החלב זלג על שפתיה של חנה שעצמה ופקחה את עיניה חליפות. גם כשלא ינקה שפתיה התכווצו והתרחבו בתנועת מציצה אין סופיות. הים האגאי הבוגדני קידם אותם בברקים ורעמים שתנפצו בשמים האפורים כמו באו לשחזר קרבות ימיים. ההבזקים הלכו וקרבו כמו חיה קדומה המבקשת לבלוע את האנייה על נוסעיה. גלי הים איבדו כל רסן. האנייה עלתה הרים וירדה בקעות ועל אף גודלה דמתה לקליפת אגוז. הים האגאי אינו יודע רחמים. לא מעט אניות טמונות במעמקיו. אוצרות תבל לצד שלדים מחכים לגאולה. נוסעי הסיפון העליון היו רטובים עד לשד עצמותיהם מהגשם העז. חג הפסח עבר ותפילת הגשם פינתה מקומה למוריד הטל. דווקא אז החלו שברי ענן שהמטירו גשמים עזים מלווים בסערה. ככל שגברה הסופה כך עלו המלחים לסיפון והשליכו לים תיבות של תפוחי זהב.

הנוסעים נצמדו למעקה האנייה המיטלטלת כקליפת אגוז והקיאו.  
פניהם היו ירוקות.

הצליינים זעקו: "הוי מריה! הוי יזוס כריסטוס - הצילו!" ואין מושיע.  
גבריאֵל זעק: "ה' ה' אל רחום וחנן..."

"איך בעיצומו של האביב החורף שולח את זעמו. התינוקת מבוהלת.  
היא אינה חדלה לבכות כבר יותר משעה. לא רק הגשם מפחיד אותי.  
אני חוששת שירד ברד כבד. אומרים כי כדורי הברד כאן גדולים  
אפילו מהכדורים בתותחי נפוליאון," רעדה מזל-טוב.

"אומרים כי הים השחור, שאליו נגיע בקרוב, נוצר מן המבול הגדול  
שלא היה גרוע ממנו בתולדות האנושות. ארבעים יום וארבעים לילה  
של שיטפון מלווה במכת ברד איומה. בסופות ברד שניפצו ראשים  
כאילו היו אגוזי קוקוס הנושרים מן העץ ומוחצים את כל העומד  
בדרכם. במכת הברד במצרים בתיים נהרסו' ובני אדם וחיות מצאו  
את מותם."

"אבאסטה קרידו. די יקירי. מה קרה לך? למה הנבואות השחורות?  
אני מתה מפחד. לא אכפת לי למות, אבל אלוהים, בבקשה ממך,  
שמור לי על חנה'לה הקטנה והמתוקה שלנו. אם נגזר עלינו למות  
מוטב היה שנמות בירושלים וניקבר בהר הזיתים."

"ממש כך... כל מי שמת בלב ים המלחים משליכים את הגווייה שלו  
לים, מאכל לדגים. הסערות והסופות מספקות מזון בשפע לדגי הים,"  
אמר גבריאֵל וציטט מן הזיכרון את ההפטרה מספר יונה: "וְהָיָה הַטִּיל  
רוּחַ גְּדוֹלָה אֶל הַיָּם וַיְהִי סַעַר-גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֲנִיָּה חֲשָׁבָה לְהִשָּׁבֵר...  
וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל-הַיָּבֵשָׁה וְלֹא יָכְלוּ כִּי הָיָה הוֹלָךְ וְסַעַר  
עֲלֵיהֶם... אני מוכן להקריב את חיי. לקפוץ לים ולהיות מאכל לדגים,

ובלבד שאת וחנה תשרדו ותינצלו... ואת יודעת מה, אני מתפלל שגם הצליינים הרוסים ואפילו גִּנְדִי הרשע, יחזרו לביתם בריאים ושלמים."

מן הארובה נפלט עשן שחור שזיהם את דרכי הנשימה ולכלך את פני הנוסעים. מזל-טוב אימצה את חנה אל שדיה ועטפה אותה בשמיכה קלה. החלב זלג על שפתיה של חנה שעצמה ופקחה את עיניה חליפות. גם כשלא ינקה שפתיה התכווצו והתרחבו בתנועת מציצה אין סופית. רעמים רחוקים בקעו מן השמים האפורים. הם התגלגלו בצורות כמו בקרב טרפלגר שבו הביסו ספינות קרב בריטיות בפיקודו של אדמירל נלסון את ספינותיו של נפוליאון בונפרטה. הבזקים של ברקים הלכו וקרבו כמו חיה קדומה המבקשת לבלוע את 'קטרינה הקדושה' על נוסעיה. גלי הים איבדו כל רסן. האנייה עלתה למרומי הגלים וירדה לתחתית מצולות.

"אני חושש לא רק מהגשם אלא מנפילת כדורי ברד קטלניים," אמר גבריאל לגִּנְדִי וזה השיב:

"אני מכיר את הים הבוגדני הזה, כאן יורדים כדורי ברד בגודל של כדורי ברזל בתותחי נפוליאון. קוטרם מגיע לעשרה ולשנים עשר סנטימטר. אלוהים ממטיר כדורי קרח קשיחים העלולים לפצח גולגולות. הוא מכין אותנו כנראה לקראת המלחמה העומדת בשער. כדורי הברד יורדים בעצמה רבה וגורמים לחורבן ולהרס. אלוהים ממטיר אבני קלע משמים כדי למחוץ את כל יצוריו. כך הושמד כל דור הרשעים בימי נח הצדיק. הייתי מאושר לראות כדור קרח בגודל של כדור קוקוס גדול נופל על ראשך סאשה. מחזה משעשע לראות את ראשו של יהודה איש קריות מתנפץ לרסיסים..." גבריאל תרגם את דבריו של גִּנְדִי לאוזניה של מזל-טוב.

גבריאֵל הצטמרר מהתיאור הקשה ואמר: "גִּנְדִּי, בכל העולם כולו אין לב טוב משלך, אני מאחל לך ולצליינים שלך שתגיעו לבתיכם בריאים ושלמים...הלוואי שהנבואות השחורות שלך לא יתגשמו לעולם." ובלבו לחש 'טיפול עליהם אימתה ופחד'.

"אתה איש מאושר סאשה," תחב גִּנְדִּי את ראשו לתוך פרצופו של גבריאֵל. ריח מאוס של וודקה ודג מעושן עלה מפיו של גִּנְדִּי שנד מצד לצד. "לך יש דְּבוּשָׁקָה צעירה ויפהפייה ולי מחכה בבית בְּבוּשָׁקָה שמנה וזקנה. מה דעתך שנתחלף?" צחק גִּנְדִּי צחוק של שיכורים שאיבדו כל רסן. רוח עזה החלה מנשבת וגררה עמה עננים שחורים. עד מהרה הפכו הטיפות לגשם זלעפות. נחשולים התנפצו על דופנות האנייה. עד מהרה נוסעי הסיפון העליון היו רטובים עד לשד עצמותיהם מגשמי אביב שירדו ללא הרף. בכל הסיפון העליון לא היו פינות מסתור. מזמן לזמן נצמדו הנוסעים למעקה האנייה והקיאו. למראה האנייה המיטלטלת הנידו הצליינים את אש הקודש וזעקו: "הוי מריה! הוי יזוס כריסטוס – הצילו!" ואין מושיע.

הלילה ירד על הים האגאי. היה נדמה שהסערה שככה. מזל-טוב התעטפה בשמיכה באחת מפינות הסיפון העליון והצמידה לגופה את חנה הקטנה. אין יודע מי סיפק חום למי – חנה עם אפה הנוזל או מזל-טוב ששיעול כבד פרץ מגרונה. לאחר מכן פרסה שמיכה על תיבת העץ והשכיבה את הילדה מכוסה היטב מתחת לכיפת השמים. בחצות התחדשו הגשמים ועד מהרה החל ברד כבד. כדורי ברד בגודל של תפוחי זהב התנפצו על הסיפון. פה ושם נשמעו זעקות של נפגעים. הנבואות השחורות הגשימו את עצמן. כדור ברד נחת בעצמה רבה על ראשה של חנה. זעקה חדה פרצה מפי התינוקת, אך מיד הייתה דממה. הילדה מתה במקום.

"גבריאֵל", לחשה מזל-טוב, "הילדה שלנו מתה. היא לא נושמת. היא כחולה כמו הים הסוער. הלוואי ואני הייתי מתה. מה נעשה עכשיו?"

"מזל-טוב, עכשיו תשתקי ואל תוציאי הגה. תמשיכי לחבק את התינוקת כאילו את מניקה אותה. אם יבחינו המלחים או הנוסעים בילדה המתה הם יצוו להשליך אותה לים, מאכל לדגים."

"איך אימא יכולה לחבק את ילדתה המתה?" לחשה מזל-טוב, "כל החזה שלי טבול בחלב ובדם קרוש של הילדה."

בבוקר זרחה השמש. הספינה נכנסה לַמַּצָּרִי הדרדנלים בדרכה לים השיש. משמאלם חצי האי גליפולי ומימינם אסיה הקטנה. משני צדי הדרך נוף של גבעות. הצליינים הרוסים יצאו מפיונותיהם ופנסי הפסחא עדיין בידם. הם ישבו על הסיפון וניסו להתחמם ולייבש את בגדיהם הרטובים. על הסיפון היו גושים של כדורי ברד שהתגבשו לערמות קרח.

אנשי הצוות הסתובבו על הסיפון וחיפשו גוויות של נפגעי הברד מליל אמש. זוג צליינים זקנים שמצאו את מותם במכת הברד הועלו על אלונקות והובלו לחרטום האנייה. כומר פרבוסלבי טלטל את מחתת הקטורת המעלה עשן וערך מיסה לנשמתם של המתים, והגופות הושלכו לים, מאכל לדגים ולעופות הטורפים שהתעופפו כצל מאחורי האנייה וציפו לטרף. אחד החובלים חזר והכריז ברמקול יד דמוי משפך:

"דו'ברויא או'טרו, בוקר טוב, הודעה מקפיטן האנייה בוריס סימיונוב: כדי למנוע מגפות ב'קטרינה הקדושה', ולמען שלום הציבור, יש להודיע על כל נפטר ונפטר מיד עם פטירתו. עלינו להיפטר מן המתים מהר ככל האפשר לבל תתחולל כאן מגפת כולרה. אם צוות



האנייה יגלה גופה מוסתרת היא תושלך מיד לים בלי טקס דתי של כומר האנייה ונעניש את ראש המשפחה בכל חומרת הדין: יוטל עליו קנס כבד, הוא יוסגר עם משפחתו למשטרה. השלכת גופה לים מצילה חיים. בול'שויא ספסיבו, תודה רבה."

אף שנוהל השלכת מתים למאכל הדגים היה מוכר וידוע, הנוסעים היו בתדהמה מן ההודעה הדרקונית וחסרת הרגישות. היו שדיווחו מיד לצוות ובתוך דקות אחדות הגיע כומר האנייה עם מחתת קטורת מעלה עשן לבן ובאמירת *Отче наш*, פאטר נוסטר: "אבינו, יתקדש שמך, תבוא מלכותך. את לחם חוקנו תן לנו יום-יום, ומחל נא על חטאתנו כי מוחלים גם אנחנו לכל החייב לנו. ואל תביאנו לידי ניסיון...." הכומר טלטל את המחתה פעם על גופת הנפטר ופעם אל הים הגועש שגליו זעקו בתחינה: 'שלח לחמך על פני המים וברבות הימים נמצא גם אותך'. הנחשולים הכו על דופן האנייה בברכת 'אמן'. המלחים טלטלו את האלונקה קדימה ואחורה 'אָדִין... דָּבָה... רָאז...'. ובהינף אחד שיגרו את הגופה כפצצת טורפדו מהירה, והגופות הופקדו בידי הנאמנות של נֶפֶטון אֵל הימים, האוקיינוסים, הסוסים ורעשי האדמה. הגופות צפו לרגע קט על פני המים' ונחילי דגים, גדולים וקטנים, ליוו את הנפטרים אחר כבוד אל הסעודה האחרונה במצולות. גבריאֵל נשען על מעקה האנייה יחד עם המון הנוסעים והתבונן בפולחן המולך, שבו הקריבו אדם לֵאֵל הים, טקס שאינו מותיר יד ושם למי שחי בעולמנו שעה קלה קודם. הם היו נחושים שלא לתת את חנה ילדתם הבכורה מאכל לדגי הים.

בלילה עטף גבריאֵל את הילדה והשכיב אותה מעל תיבת העץ עטופה בתוך גושי קרח שליקט מכדורי הברד שעדיין מילאו את דופנות הסיפון העליון. בבוקר נטלה מזל-טוב את הילדה המתה לחיקה כמו ביקשה לחמם אותה ולהיניק אותה. שדיה מלאו מזן אל זן

חלב שביקש לו מוצא ואין פה קטן שימצוץ. הכאב היה עז ובלתי נסבל. מזל-טוב שאבה את שדיה ונתנה לחלב לזרום לתוך חיתול בד כדי להקל על המצוקה. הילדה המתה עודנה טמונה בזרועות אִמָּה, שמבקשת לזעוק ולקרוע שבעה רקיעים מתוך הדממה שגזרה על עצמה. היא נשכה את שפתיה עד זוב דם. לא אחת חלפה בה המחשבה לחבוק את חנה ולקפוץ יחד אתה אל מותה, אבל אהבתה לגבריאֵל מנעה ממנה לשלוח יד בנפשה. גבריאֵל מלמל בעל פה פרקי תהלים, ודוק של דמעות כיסה את עיניו של האיש הקשוח הזה. הוא נשא מבטו אל הגלים הגבוהים שנצמדו אל העננים הנמוכים וייחל לבואו של עוף החול, הפניקס, שיישא את שלושתם הרחק הרחק מן האנייה שהמיטה עליהם אסון.

בלילה הקר חנה הקטנה הייתה שוב לגוש קרח, שכובה על תיבת העץ. היא הפשירה עם עלות השמש. בלילה חיבק גבריאֵל בזרועותיו החסונות את מזל-טוב והרעיף על צווארה נשיקות נחמה. דמעותיהם המלוחות נמהלו אלו באלו וביקשו לשטוף עולם ומלואו. תחושה של אסון כבד מילאה אותם מבלי יכולת למצוא נחמה בבכי ובזעקה. שתיקה רועמת מילאה את לבם. הם ביקשו להביא את חנה לקבר ישראל.

"אני אוהב אותך מזל-טוב. עוד יהיו לנו בנים ובנות, וכשנרצה לצחוק נצחק בקול, וכשנרצה לבכות נבכה בקול. את זכות הזעקה לא ייקחו מאתנו. רק שלא ישליכו את חנה שלנו לים. אם ישליכו אותה לים אשליך את עצמי אחריה, אל הים הגועש ויחד נהיה מאכל לכרישים."

"שלושתנו נקפוץ לים", לחשה מזל-טוב, "הלוואי שהילדה הייתה נשארת בחיים והיו משליכים אותי לים. אני מרגישה שנשמתי פרחה מגופי. אני נושמת אבל אני לא חיה. הלוואי ויכולתי לצעוק. אני רק

מנשקת את הגווייה הקטנה והקרה של חנה וסוחטת את השדיים המלאים חלב. חנה שלנו מביטה בי בעיניים כחולות פקוחות כשתי גולות מבריקות, אבל מתות. אני מביטה בה והיא משיבה לי מבט מזוגג, קר ומת, ולבי מתרסק לרסיסים. יום ולילה אני מחבקת את התינוקת שלי ומצפה שיקרה נס והיא תתעורר לחיים.

"בוקר טוב סאשה, מו' דרוג, ידידי," אמר גנדי ליד הסמובר הענק שסיפק מים חמים לתה לנוסעי הסיפון. "אני רואה שנשאתם בחיים למרות הסופה הנוראית. כריסטוס אוהב את יהודה איש קריות... הלילה איבדנו ארבעה גברים ושלוש נשים ונאלצנו להשליך את הגויות שלהם לים. זאת הנסיעה הגרועה והאומללה ביותר שהייתה לנו... איפה הילדה החמודה שלכם? איפה הדבושקה היפהפיה שלך?" שאל גנדי.

"גנדי, אני שמח לראות אותך בריא ועומד על רגליך. אם היית מת הלילה, זה היה מעציב אותי. הייתי מרגיש שאיבדתי ידיד. אשתי והילדה שתיהן מצוננות. הן נרדמו לפנות בוקר. הן לא עצמו עין כל הלילה. רק באודסה נוכל לנשום לרווחה."

"סאשה, אל תדאג, אנחנו כבר ניפגש במעבר הגבול באודסה כשתציג את הפספורט שלך. אתה תישלח לכלא ואני אהיה נדיב לב ואתן מקום מגורים לדבושקה ולקוקלה היפה," חשף גנדי את שיניו הצהובות.

"כן, כן, ניפגש," אמר גבריאל בקול מהוסס. מבטו של גנדי לא הותיר ספק לגבי כוונותיו הזדוניות. שבה ועלתה בגבריאל המחשבה לשאת את גנדי החי אל מעבר למעקה האנייה ולהשליכו מאכל לדגי הים ולברך 'ברוך שפטרנו מעונשו של זה'. שלומה של מזל-טוב וקבורתה של חנה הקטנה הבטיחו חיים לגנדי. גנדי לא הרפה:

"סאשה, אני לא בטוח שבאודסה תלקק דבש. אני המלך הלא רשמי של אודסה... קציני המשטרה שם הם ידידי ואוכלי לחמי, ואתה סאשה, פורע חוק ומזייף את הזהות שלך כדי לשרוד. כמו בכל עיר נמל יש הרבה כמוך כאן באודסה. לא מעט יהודים הם בין הקרימינלים של אודסה. לכם היהודים יש שבע נשמות... לאחר כל פוגרום אנחנו חושבים שהרגנו אתכם... שמחקנו אתכם ולא נראה עוד את פרצופכם הנאלח. אנחנו חושבים ואתם חוזרים ועומדים על הרגליים. ממש כמו חתול... תזרוק אותו ממגדל והוא ינחת על רגליו וימשיך בדרכו כאילו לא קרה דבר. אני מוזג תה חם מהצ'יניק האישי שלי לפיילוצ'קה שלך. תגיש את התה החם לאישה היפה הנמצאת אתך. בחפץ לב הייתי מאמץ אותה עם התינוקת שלה. אני איש של מוסר בעיקר כשמדובר ביהודים..."

משהתרחק קצת גֶנְדִי, גבריאלי שפך את התה לכל הרוחות וזעק בינו לבין עצמו: 'שפוך חמתך על הגויים אשר לא ידעוך... זהו כוס התרעלה...!'

"מה אתה ממלמל?" שאלה מזל-טוב.

"פישקדו אי לימון... להבדיל אלף הבדלות. הגֶנְדִי הזה... המן הרשע הזה... טיטוס הרשע... שנאתו ליהודים טבועה בדמו... יכולתי להינצל ממנו אם הייתי משליך אותו מהרכבת – ולא העזתי. יכולתי להשליך אותו מאכל לכרישים בים בליל סופת הברד – ולא העזתי. לא יכולתי לפגוע בו כשבתי הבכורה נמצאת מתה בזרועותיה של אשתי האהובה. מי יודע מה מצפה לנו ממנו באודסה? הוא מעמיד פנים של ידיד, אך בדיחותיו האפלות מוכיחות שכולו ארס נחשים. הוא לוטש עיניים רעות לך ולילדה ופגיעתו רעה. עלינו להיות חזקים ולא לתת לרשעים האלה לשבור את רוחנו ולאבד שליטה על עצבינו."

בצפירות מחרישות אוזניים ובעשן מחניק שהיתמר מן הארובה חלפה האנייה על פני איי הנסיכים ואיי מרמרה, שמחצבות השיש שלהן ניצבו כפסלים אדירים, עדות שכאן עובר הגבול בין טורקיה האסייתית לטורקיה האירופית. מצר הבוספורוס חשף לאור השמש את מגדליה וארמונותיה של איסטנבול, בירת האימפריה העות'מנית, שידעה חוליים ועומדת לפני אבדנה. כמשמר כבוד לאנייה ניצבו בשתי גדות הבוספורוס אֶנְאדוֹלוּ וְרוּמֵל חִיסָאֲרִי – שתי מצודות שהגנו על איסטנבול. הים השחור שנפתח לפניהם בהמשך בישר לזוג הצעיר כי אודסה הולכת וקרבה. הם קיוו להביא את חנה הקטנה למנוחת עולם, בתנאי שיצליחו להסתיר את עובדת מותה של הילדה עד צאתם מתחומי הנמל.

באור ראשון עמדה האנייה להטיל עוגן בנמל אודסה. 'קטרינה הקדושה' השמיעה צפירות חדות בכניסתה לנמל, צפירות שבאו להזהיר אניות מתקרבות בתוך ערפל הבוקר שחסם את שדה הראייה. להקות של שחפים, צחורים כתכריך, רדפו אחר האנייה בתקווה למצוא מזון מן החי. "גבריאלי", לחשה מזל-טוב בקול רועד, "הלואי ואני הייתי מתה במקומה."

"קרידה, אֶת תחיי ותלדי לנו בנים ובנות."

"קרידו, אנחנו צריכים לצאת מהגיהנום הזה אל המרחב ולזעוק עד לב השמים, אם יש שם לב. אני רוצה לבכות, לצעוק לאבינו שבשמים בלי חשבון ולהזיל דמעות בלי חשש, ואחר כך לקבור את חנה שלנו ולהתאבל... זה מה שאנחנו צריכים להתאבל על שאיבדנו את חיינו הצעירים. אני מצפה שגם אלוהים יזיל דמעה אחת באודסה." חנקה מזל-טוב את פרץ דמעותיה.

"תתאפקי נשמת. הילדה תובא למנוחת עולם על אדמת אודסה רק אם נצליח להסתיר את מותה עד שנצא מתחום הנמל של אודסה."

[יב]

"נוסעים יקרים, כאן בֹּרִיס סימיונוב, הקפיטן של 'קטרינה הקדושה'. ברגע זה נקשרת האנייה למזח של הנמל. אודסה היא העיר הרביעית בגודלה באוקראינה, ועיר מסחר חשובה. במאה ה-19 הייתה העיר השלישית בגודלה באימפריה הרוסית, אחרי מוסקבה ופטרבורג. מכאן יוצאות רכבות לכל רחבי האימפריה הצארית. באודסה היפה הזאת רואים את השפעתה של מערב אירופה. אודסה התברכה תמיד באווירה של חופש. אנא אל תשכחו חפצים אישיים שלכם. ותודה שנסעתם אתנו. חברתנו ממשיכה את מסורת השירות המצוין. נשמח לראותכם על סיפונה של 'קטרינה הקדושה' גם בעתיד. מקווים שנהניתם. להתראות בנסיעה הבאה.

"טפו," ירק גבריאל מעבר למעקה האנייה ולחש בינו לבין עצמו "שתלכו לאלפי עזאזל יחד עם האנייה הארורה ועם קטרינה הקדושה שלכם."

"מזל-טוב, בואי נמתין קצת עד ששוטרי מעבר הגבול ובודקי הפספורטים יהיו מותשים מההמון הגדול הצובא עליהם. כשיגיע מועד שתיית התה שלהם, העולם יכול לעלות באש והם לא יוותרו על התה שלהם. הם ישחררו בלי בדיקה את הנוסעים הנותרים. המוכסים הם מלאי מרץ בהתחלה ומוציאים את הנשמה לנוסעים הראשונים."

"אני לא יכולה להיות במקום הנורא הזה. אני מתה. אני רוצה לצאת מהאנייה הארוורה הזאת. מה מצפה לנו באודסה? האם נביא לקבורה את חנה?"

הספנים האיצו בנוסעים האחרונים שעל הסיפון לפנות את השטח. הזוהמה הייתה בכול. גושי קרח משחירים עדיין נתרו בפינות הסיפון. ערמות אשפה הפיצו סירחון וציפו לידיים עובדות.

גבריאלי נשא את תיבת העץ על כתפו וחש כי כוחותיו נטשו אותו. בפעם הראשונה חש את כובד המשא הרובץ עליו. מזל-טוב נגררה אחריו כשהיא מסתירה מתחת לצעיף גדול את הילדה המתה. גבריאלי הגיש את הפספורטים לשוטרים ואלה רמזו לו ולמזל-טוב להמשיך לעבר היציאה.

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", מלמל גבריאלי. הם צעדו עקב בצד אגודל במעלה מדרגות רישיליה הענקיות, מאתיים במספר, שנתנו תחושה שהן הולכות ונעשות צרות. משני צדי המדרגות השתרע פארק רחב ידיים. זוגות אוהבים שלובי זרועות מילאו את הפארק ואת גרם המדרגות. העוברים ושבים לא הבחינו בתינוקת המתה הנישאת ביד אמה. נושפים ושואפים, הגיעו לראש גרם המדרגות. גבריאלי הניח את התיבה על המשטח המרוצף, ומזל-טוב הניחה עליה את הגווייה הקטנה, כאילו הקריבה קרבן עולה על מזבח. היא הסירה את השאל מעל כתפה וכיסתה את הגווייה הקטנה. בגדיהם המפוארים נראו כגל של סחבות מצחינות שעליהן כתמי דם יבש. חסרי אונים התיישבו לצד הגווייה. מזל-טוב השתחררה ראשונה ופרצה בזעקות של חיה שכולה בספניולית: "Mi hija murió! Mi hija murió!" (בתי מתה! בתי מתה!).

זעקותיה הרעידו את גבריאֵל והוא ייבב ככלב רחוב מוכה. דמעות דם זלגו מעיניו. מכל עבר עצרו עוברים ושבים והקיפו את ההורים הסופדים את בתם. זוגות האוהבים נטשו את הפארק והתקהלו סביבם. הורים אחוזי חרדה הרחיקו את ילדיהם הסקרנים מגופת הילדה המתה. מכל עבר הציעו להם מים לשתות או מים לשטוף את פניהם. בעודם שקועים באבלם הכבד, קצין משטרה חבוש מצחייה גדולה, במדים מצוחצחים מעוטרים באותות ובמדליות, התקרב אל מקור הצעקות והבכי. לצדו צעד גִנְדִי שהצביע על הזוג: "אדוני הקצין, אלה הקרימינלים שסיפרתי לך... זה הזוג המתחזה!" אמר גִנְדִי, אך מיד נאלם דום כשהבחין לראשונה בילדה המתה המונחת על התיבה. "היא הייתה ילדה יפה. הכי יפה שראיתי. הייתה לה שן אחת בפה. הילדה מתה והם הסתירו את מותה. אני משער שהילדה נהרגה בליל הברד הכבד בים. אדוני הקצין, הם עברו על תקנות בריאות העם," הסביר גִנְדִי. מזל-טוב התייפחה, שרטה את פניה, טפחה על ראשה ועל לוח לבה, שהיה טבול בכתמי דם יבשים ובחלב אם שלא הפסיק לזרום על בגדיה.

"אדוני האופיצר, בכל החיים שלי לא ראיתי אישה יפה כמוה. קשה להאמין מה המוות של הילדה שלה עשה לה. היא נראית כמו אישה מטורפת," אמר גִנְדִי.

"גוספדין גִנְדִי ואסילי ניקוליביץ מוטב שתסתלק עכשיו מכאן," זעק גבריאֵל בקול מרוסק ברוסית לעבר גִנְדִי. אגרופו קפוץ ופניו סמוקות מזעם.

"גִּוֶסְפֶּדִין אלכסנדר אלכסנדרוביץ וסבטלנה פבלובנה אני משתתף בצערכם על מותה של לְנָה הקטנה," אמר גִנְדִי, "אני רציתי אותך ואת הילדה. החיים מלאי תהפוכות. אני מקווה שכבוד האופיצר יטפל



כראוי בך גוספדין אלכסנדר אלכסנדרוביץ, יהודה איש קריות מפלסטינה."

"אתה חופשי ללכת גוספדין גנדי ואסילי ניקוליביץ," אמר קצין המשטרה, "יש לנו את הפרטים שלך. אנו נטפל בזוג כנדרש בחוק." גנדי הסתלק, אך מדי כמה צעדים עצר והפנה מבטו לאחור עד שנעלם.

"אני שומע אותך דובר רוסית טובה למדיי. מה שמך אדוני?" שאל הקצין.

"שמי אלכסנדר אלכסנדרוביץ ואשתי גוספז'ה סבטלנה פבלובנה. בתנו הקטנה לנה נהרגה באסון הברד הכבד שירד על סיפון האנייה."

"אני פולקובניק יעקובוביץ, מפקד תחנת המשטרה באזור הנמל," אמר הקצין מתחת לשפמו.

"פולקובניק יעקובוביץ, האם כבודו בן ישראל?" שאל גבריאל בהפתעה.

"כן, אני יהודי גאה. מזמן לזמן אני מבקר בבית הכנסת. מה המוצא שלך אדוני?"

"אנחנו יהודים מפלסטינה. באנו למצוא מקלט מהמלחמה שתפרוץ שם בקרוב. אנו מבקשים להביא את בתנו לקבר ישראל."

"מה שמך העברי אדוני?"

"שמי גבריאל ושם אשתי מזל-טוב ושם בתנו המתה חנה."

"שמות יפים יש לכם. אין יהודיים מהם. אדאג שעוד היום תביא החברה קדישא באודסה למנוחת עולם את הבת שלכם." הקצין התקרב, הניח את ימינו על כתפו של גבריאלי ולחש לאוזניו: "גבריאלי, אל תדאג. אחים אנחנו. אני מכיר את הגנדי הזה. אני מכיר גם גויים אחרים. מוטבעת בהם שנאה לכל יהודי באשר הוא יהודי. הם בטוחים שכל אחד ואחד מבני עמנו הרג את ישו שעליו תפסו בעלות. אודסה שלנו היא עיר של יהודים יש מה לומר בה. לא ניתן לאיש לפגוע בכם. גדולי העם היהודי בדורנו חיים כאן. אני יוצא לטפל בסידורים הדרושים. תמתינו כאן."

לא חלפה שעה ארוכה ונעצרו לידם שתי עגלות של חברה קדישא 'גמילות חסד של אמת' רתומות לצמד סוסים לבנים. הקברנים הניחו את תיבת העץ על העגלה הראשונה ומעליה הניחו בזהירות את הגווייה הקטנה. מזל-טוב וגבריאלי עלו על העגלה השנייה, והשיירה יצאה לדרכה לבית הקברות הישן של אודסה.

עיניהם של מזל-טוב ושל גבריאלי היו מצועפות בדמעות. "אני רוצה לבכות ולזעוק ואינני יכול. הזעקות שלי חנוקות," אמר גבריאלי.

איש החברה קדישא התערב בשיחה: "אל דאגה יהודי יקר, כל חיך תבכה ותזיל דמעה על בתך המובאת היום לקבורה. בכי אינו עונש אלא פורקן."

"מאיפה העברית המשובחת שלך?" שאל גבריאלי.

"אדוני", השיב קברניט החברה קדישא, "כאן בעיר הנקראת על שם אודיסאוס מוצבים פסלי ונוס ופסלים יוניים אחרים והאדריכלות שלה מושפעת מתרבות יוון, כאן בעיר ההלניסטית הזאת פורחת התרבות העברית. כאן חיים גדולי העם היהודי: אשר צבי הירש גינצברג,

המוכר בשם אחד העם, המשורר חיים נחמן ביאליק, שמפצח גרעינים כל שבת על הספסל הרביעי כאן בשדרה ומגלגל שיחה על 'ספר האגדה' עם שכנו הזקן יהושע חנא רבניצקי. הסופר והמתרגם הנודע זאב ז'בוטינסקי גר כאן. הנה כאן ליד פסלו של אלכסנדר פושקין מוצב פסלו של רופא העיניים ד"ר לאזארו לודוביקו זמנהוף יוצר שפת האספרנטו, לשון אוניברסלית המבקשת לקרב לבבות בין בני אדם. כאן פעל מאיר דיזינגוף מנהל 'אורט' ואשתו המצודדת צינה. כאן כותבים את מיטב יצירותיהם גדולי הסופרים של עם ישראל: כאן נכתב 'הרומן במכתבים' של שלום יעקב אברמוביץ', ששם העט שלו הוא מנדלי מוכר ספרים; על עלילותיו של מנחם מנדל נאמר 'גם סוס שידהר על פני חצי עולם – יישאר סוס'. טיפש נשאר טיפש ומי שנולד עקום ימות עקום. כאן חי ופועל גם שלום רבינוביץ הלוא הוא שלום עליכם. בבית הספר של פיוטר סטוליאנסקי לומדים גאוני המוסיקאים היהודים ובראשם דויד פיודורוביץ אוֹיִסְטֶרְךְ, שבגיל שש נתן את הופעת הבכורה שלו. כאן נולד הסופר המהולל בֶּבֶל, שתיאר את העולם התחתון של אודסה. כאן חי לייב פינסקר מחבר 'האמנציפציה', כאן חיו ופעלו ההיסטוריון וחוקר הספרות יוסף קלוזנר ועמיתו המשורר והרופא שאול טשרניחובסקי. על ההיסטוריון היהודי שמעון דובנוב שמעת?"

וכך המשיך וסיפר קברניט החברה קדישא על שמנה וסלתה של הקהילה היהודית באודסה. "בלי אודסה העולם היהודי בעת החדשה היה ירוד מאוד." גבריאלי ומזל-טוב הקשיבו בחצי אוזן כדי שלא להעליב את קברניט 'החברה'.

"והנה אדוני וגברתי, אנו קרובים לשער בית העלמין. אנו נפנה עתה לחלקת הילדים. לאסוננו ילדים רבים מתים בימינו בינקותם ושברון הלב של הוריהם גדול. מאחר שהילדה נהרגה, אנו נוותר על טהרת

הנפטרת ונקבור אותה בבגדיה הספוגים בדם, כדי שדמיה יהיו זועקים עד לב השמים."

להפתעתם מצאו בשער בית העלמין את פולקובניק יעקובוביץ ועמו קבוצת שוטרים עומדים לצד מכוניתם. בידיהם זרי פרחים. לצדם אוקראיניות קשות יום, מציעות לבאי בית הקברות פרחים וזרים דמויי אגלי דמע. "מחר יום העצמאות האוקראיני, והיום יום הדגל – הזדמנות לחלוק כבוד לנפטרים ולכבד את זכרם בזר פרחים," אמרה מוכרת פרחים. "באנו להשלים מניין," אמר פולקובניק יעקובוביץ, "כולנו שוטרים יהודים."

הגווייה הזעירה הובאה לקבר ישראל בחלקת הילדים של בית העלמין היהודי באודסה. שוטרי אודסה היהודים הערימו תלולית עפר על הקבר הקטן, הניחו את זרי הפרחים והצדיעו. איש החברה קדישא הציב לוח עץ קטן ועליו נכתב:

פה נטמנה בת ירושלים

הילדה חנה בת גבריאל ומזל-טוב.

ט"ו במנחם-אב תרע"ד (7 באוגוסט 1914)

תנצב"ה

גבריאל הפנה מבטו לעבר ירושלים ואמר 'קדיש'. הקצין יעקובוביץ וחבר שוטריו אמרו 'אמן'. חזן החברה קדישא סלסל 'אל מלא רחמים' בקול מרטיט שהניס את בעלי הכנף מעל עצי הדולב. הוא שלף מספריים מכיס מעילו וערך טקס 'קריעה' בבגדי ההורים השכולים. קברניט החברה קדישא ספד לחנה ואמר: "בסיפור 'הגביע' של הסופר והמשורר שמעון שמואל פרוג, מתושבי עירנו אודסה, אומר הילד מרדכי: אמרי לי אמאלה, זה נכון מה שסבא הזקן סיפר שליד אלוהים מונח גביע, וכשאנו סובלים הוא נאנח, מרחם ומזיל דמעה?

מְשִׁיחַ באמת יבוא כאשר הכוס תתמלא? הילד חושב בעצב ומְקַשֶּׁה: האָמנם היא תתמלא, או שמא לכוס אין כלל תחתית בגלל סבלותינו. אולי הדמעות מתייבשות שם בכוס? רחם אלוהינו, קח נא לכוס גם את שתי הדמעות האלה הנוצצות כיהלומים. הדמעות שאתם מזילים היום, הורים יקרים, הן דמעות אלוהים כאן באודסה."

גבריאל ספד: "כבוד הקצין יעקובוביץ, אדוני קברניט החברה קדישא, אנשי גמילות חסד של אמת. אחים יקרים, היום בעיר אודסה מצאנו חום ואהבה. זכינו לאחוות אחים... חששנו שישליכו את גופת בתנו לים ואותנו ישליכו לכלא. יהודים טובים אתם. מעולם אחר, מתרבות אחרת. שונה משלנו. הוכחתם לנו היום כי כל ישראל חברים בכל מקום עלי אדמות. מצאנו כאן בני אנוש. נחלצנו משונא ישראל. בעזרתכם אחים יקרים, הבאנו את חנה שלנו למנוחת עולם. בתום ה'שלושים' נעלה לרכבת ונמשיך לסמרקנד, שם נחיה עד תום המלחמה בארץ ישראל. אז נשוב אל עיר הקודש ירושלים. שם נולדנו, שם נחיה, שם נמות."

הקצין ואנשי החברה קדישא ניגשו אחד אחד ולחצו את ידם של גבריאל ושל מזל-טוב, שלא פסקה להתייפח מעל הקבר הטרי.

"קרידה, בכית מספיק. כל דמעה שלך יהלום... יהיו לנו עוד ילדים. בנים ובנות. חנה תישאר זיכרון יקר," חיבק גבריאל את מזל-טוב.

"איפה אתם יושבים 'שבעה'?" שאל קברניט החברה קדישא.

"הם יישבו 'שבעה' בביתי המרווח בפרבר היהודי מולדבנקה, סמוך לבית-הספר, שאותו מנהל הסופר מנדלי מוכר ספרים," אמר הקצין יעקובוביץ, "אחים יקרים, ביתי ומשפחתי יעניקו לכם נחמה מעטה ומקום לאזור בו כוח. תלמידיו של מנדלי יתפללו אתכם שחרית, מנחה ומעריב ואתה גבריאל תאמר 'קדיש' לנשמת הילדה. רק מי שאיבד ילד יבין את המצוקה שאתם שרויים בה." השוטרים נשאו את התיבה אל מכונית

השרד של מפקדם. רוח עזה הנידה את עצי הדולב בבית העלמין.  
העלים רשרשו ובלעו את גניחותיה של מזל-טוב. השמים המעוננים  
המטירו זרזיפים של גשם קיצי שהשתלבו בדמעותיהם של מזל-טוב  
וגבריאֵל.

יום ירושלים, כ"ח באייר תשע"ד